

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

Садар өртээ
хостуг

12+

№ 93

(19724)

2023 чылдың
декабрь 6
среда

Хүннүң үнери — 08:32

Ажары — 16:33

Хүн дурту — 8:01

Чиполлинонун хөглүг компаниязы тиилээн

Материалды 12-ги арындан номчуур.

Путин-биле чылды түңнеп

Декабрь 14-те Россия Федерациязының Президентизи
Владимир Путин-биле чаңчыл болган «дорт шугум»
болуп эртер...

/ 2-ги арында

Малга чидириглер турбазын дээш...

Республикада малчын коданнарның кыштаглаашкына
белеткелин хынаары-биле, Тываның Чазаанга ажылчын бөлүктү
тургускан...

/ 4-кү арында

137

аныяк өг-бүле бо чылын чурттаар оран-
сава садып алыр херечилелдерни алган.

Чаа томуйлааш- кын

Тыва Республиканың ветеринария албанын удуртуп турган Юрий Делгер-оолович Оруспай декабрьның 1-ден Көдээ ажил-агый яамызын баштаар.

Юрий Оруспай 1988 чылда Москваның ветеринария академиязының «Ветеринария» мергежилиниң «Мал эмчизи» квалификациялыг дооскан.

1988 чылда күш-ажылчы оруун Жданов аттыг совхозка «кол мал эмчизи, зоотехник-бригадир» албандужаал-биле эгелээн. 1990–1992 чылдарда Улуг-Хем кожууннуң Ак-Тал совхозка кол мал эмчилеп, малчыннап ажилдаан. 1993 чылда – республиканың ветеринария лабораториязының паразитолог ветеринар эмчизи. 1994 чылдан 2018 чылга чедир «Эне-Сай» тараачынар арат ажил-агыйының даргазы, «Зооветснаб» КБ-ниң арбитраж башкарыкчызы, «Эне-Сай» тараачын ажил-агыйының баштыгы, Тыва Республиканың Ветеринария эртем-шинчилел лабораториязының эртем ажилдакчызы, Тыва Республиканың ветеринарлыг болгаш фитосанитарлыг хайгаарал албанының удуртукчузунуң оралакчызы.

2018–2020 чылдарда Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аъш-чем яамызының сайыдының оралакчызы, 2021 чылдан 2023 чылдың декабрыга чедир – Тыва Республиканың ветеринария албанының удуртукчузу.

Албанның удуртукчузунуң оралакчызы албан-хүлээлгени күүседип турган Алексей Михайлович Ооржак Тыва Республиканың Ветеринария албанының удуртукчузунуң албан-хүлээлгезин күүседир кылдыр томуйлаткан.

/ ТР-ниң Чазаның
парлалга албаны.

| ДОРТ ШУГУМ |

Путин-биле чылды түңнел

Декабрь 14-те Россия Федерациязының Президентизи Владимир Путин-биле чаңчыл болган «дорт шугум» болуп эртер.

Бо удаада күрүне баштыгы «дорт шугум» биле түңнел парламента-конференциязын каттыштырып, «Владимир Путин-биле чылды түңнел» деп чаа хевирге ужуражылганы эрттирер деп, Президентиниң парламента-секретары Дмитрий Песков дыңнаткан.

Декабрь 1-ден эгелеп, чурттуң баштыгына салыр айтырыглар чыылдазын moskva-putin.ru сайтка, «ВКонтакте», «Одноклассники» социал четкилерге хүлээп турар болгаш мобилдиг капсырылгалар дамчыштыр 0-40-40 дугаарже халас СМС-тер, 8-800-200-40-40 дугаарже халас долгааш, айтырыгларын салып болур.

Президентиниң чылды түңнел кол хемчеглеринче россияжи регионалдыг болгаш федералдыг журналистерни, даштыкы МИЧ-тиң аккредитациялыг ажилдакчыларын чалаар.

«Дамчыдылга ооң мурнунда ышкаш телеканалдарга дорт үнөр. Президент хамаатыларның айтырыгларына харыылаар болганда, дорт дамчыдылга болгаш

түңнел конференция хевирлиг болуп эртер. Москвага аккредитация эрткен регионалдыг, федералдыг, даштыкы массалыг информация чепсектериниң журналистери студияга турар» – деп, РФ-тиң Президентизиниң парламента-секретары чугаалаан.

Чурт баштыгы-биле болуп ужуражылга каш шак иштинде үргүлчүлээри амдыызында тодаргай эвес, ындыг

болзажок ол элээн каш шак үргүлчүлээр чадавас деп демдеглээн.

Владимир Путинниң дорт шугуму база парламента-конференциязы 2001 чылдан бээр эртип турарын сагындыраал. Эрткен чылын чурт баштыгы улуг парламента-конференциязын эрттирбээнда болза, журналистерниң эң-не чидиг айтырыгларына харыылаан.

130 өг-бүлеге чурттаар оран-сава

Чурттуң Президентизиниң мурнады көөр сорулгаларының бирээзи — республиканың хамаатыларының чурттаар оран-сава байдалын экижидери деп, Тываның Баштыгы Владислав Ховалыг бодунуң блогунга демдеглээн. Салдынган сорулгаларны чедип алырынга Тыва бо чылын федералдыг деткимчени алган база 2 хуу чиигелделиг регионалдыг ипотека программаны эгелээн. Ол ышкаш республика өске-даа күрүне программаларына киржирин уламчылап турар, чижээлээрге, «Аныяк өг-бүлелерни чурттаар оран-сава биле хандыраары».

Губернаторнуң чугаазы-биле алырга, бо угланышкын-биле бо чылын 178 сая ажыг рубльди аңгылаан. Ооң ачызында 137 аныяк өг-бүле херечилелдерни алган. Ол ышкаш чурттаар оран-сава садып азы тудуп алган чарыгдалының кезээн социал

телевирлер-биле дуглап болур дээрзин ол демдеглээн.

Оон аңгыда, республиканың Тудуг яамызы болгаш муниципалитеттер киржикчилерге программаның боттанышкынының ажык-чарлыын хандыраары чугула, а кордакчылар субсидия алыр оочурун база хуусаазын эки билир турар ужурлуг. Тус черниң эрге-чагыргалары боттарының талазындан телевизилелдин боттанылганының дугайында үргүлчү дыңнадыр, чаңгыс чер чурттугларының бо тема талазы-биле айтырыгларына үезинде болгаш оперативтиг харыылаар ужурлуг деп, Владислав Ховалыг айткан.

«Келир чылын база бо программа уламчылаар. Сертификаттарны ам-даа 100 ажыг киржикчиге бээр деп санап турар бис. 13 чыл дургузунда Тывага чурттаар оран-сава садып алырынга социал телевири 2154 өг-бүле алган» — деп, Владислав Ховалыг демдеглээн.

/ Бистиң корр.

РФ-тиң Конституциязын кайы хире эки билир сен?

Чылдың-на декабрь 12-де «Хамааты» деп Хөй-ниити шимчээшкени «РФ-тиң Конституциязын билириниң Бүгү-россия айтырылганын» чорудуп турар. Ук акция чурттакчы чоннуң хоойлу-дүрүм билириниң шынарын бедидеринче, бодунуң эргелерин болгаш хүлээлгелерин меде-реп билиринче, чөптүг ниитилелди хевирлеп тургузарынче угланган.

Акцияны россия сер-вер девискээринде «Хамааты» деп Шимчээшкениниң ажилдап кылганы <https://гражданин.рф> платформаның онлайн хемчээлинде чорудуп турар. Аңаа күзелдиг кижилерүзү киржип болур: хөй-ниити каттыжышкыннарының киржикчилери, хөй-ниитиниң үзел-бодалының хартаачылары, күрүне болгаш хамааты албан-хаакчыттары, дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң студентилери, сургуулдары. Акцияның киржикчи бүрүзү сертификатты алыр, ол ооң амы-хууда хоойлу-дүрүм билириниң деңгелин илередир болгаш киржикчилерниң шаңнаашкынын үлөп-хуваар арганы бээр.

/ Бистиң корр.

Ачы-дузаның ээлчеглиг аъткарылгазы

"Ада-чурттуң камгалакчылары" Күрүнө фондузунуң Тывада салбырының оран-савазынга ТШО-да Тывадан киржип барган оолдарга ыыт-шимээн чидирикчилерин, дизельдиг генераторларны болгаш оптиктиг хараалдарны дамчыдып берген. Ол бүгү эргежок чугула дериг-херекселдерни республиканың сагыш човаачал сайгарлыкчылары тывыскан.

Ада-чурт камгалакчыларының өг-бүлелериниң тыва комитетиниң даргазы Айлана Дан-Сюрюннүң чугаазы-биле алырга, ачы-дузаның ээлчеглиг аъткарылгазы Чаа чылдың бүдүүзүндө болур. Тодаргай хүнү амдыызында билдинмес.

Россий шериглерниң салым-чолунга тоомчалыг хамаарылгазы болгаш деткимчези дээш Ада-чурт камгалакчыларының

өг-бүлелериниң тыва комитетиниң өөрүп четтиришкенин Айлана Дан-Сюрюн болгаш "Деткимче" деп социал болгаш культура төлөвилелдериниң талазы-биле регион салбырының директору Артыш Иргит илереткен. Сайгарлыкчыларга болгаш тудуг адырының төлээлеринге Ада-чурт камгалакчыларының өг-бүлелериниң комитетиниң өөрүп четтиришкенин бижиктерин тывыскан.

/ А. ХЕРТЕК белеткээн.

Республикада коронавирус аарыы көвүдеп турар

Росхереглелхайгааралдың Тыва Республикада эргелели эрткен неделя дургузунда, ноябрь 27-ден декабрь 3-ке чедир, чаа коронавирус халдавырындан аараан 79 тава-рылга бүрүткеттингенин дыңнаткан. Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Кызыл, Тожу, Каа-Хем, Тес-Хем база Бии-Хем кожууннарның чурттакчылары ук аарыгдан аарып турары демдеглеттинген.

» COVID-19-тан аарааннарның 49-у улуг кижилер, а 30-и — 17 харга чедир бичии уруглар. Халдавырлыг аарыглар эмнелгезинде 30 аарыг кижичыдар, 28 кижиниң байдалы ортумак, 2 кижиниң аар, 1 кижичы — ИВЛ аппаратта коштунган, 49 кижичы амбулаторлуг эмнээшкнде.

Хостуг оруннар саны четчир, ыңдыг болзажок эпидемиолог эмчилер санитарлыг камгалап хемчеглерин күштелдирерин сагындырган. Бирги ээлчегде коронавируска удур тарылганы салдырар, арыг-силиг алдынар, хей улус чыылган черлер барбас, социал ырак хемчээлди сагыыр, амыдыралдың кадык омур-хевирин эдерер.

| ӨӨРЕДИЛГЕ МЕДЭЭЗИ |

Чаа школаларга – чаа өөредилге номнары

"Өөредилге" национал төлөвилелдин федералдыг программалары-биле Тыва Республикада 11 чаа школаның тудуу чоруп турар. Оларның дөртү 2023–2024 өөредилге чылында ажыглалче кирип, баштайгы өөреникчилерин хүлээп алыр дээш, белеткел ажылдарын чорудуп турар.

Школаларга өөреник өөреникчилерниң баш бурунгаар даңзызын белеткеп, чаа өөредилге номнары, өөредилге методиктиг дузалал материалдары-биле хандырынып, эртемнер аайы-биле кабинеттерниң өөредилге-методиктиг ажылдарына херек өөредилге дериг-херекселдери-биле четчелээр

ажылдар чоруп турар. Тыва Республиканың Өөредилге яамызы

республиканың чаа өөредилге албан черлериниң материал-техниктиг, методиктиг

баазазын хандырап бүгү ажылдарны хыналдага ап, чогуур хемчеглерни чорут-

кан. Чаа школалар чогуур санныг өөредилге номнары-биле хандырылган турарын баш бурунгаар санааш, ном үндүрер черлерге чагыгларын кириг турган. Бо хонуктарда "Просвещение" ном үндүрер черден садып алганы федералдыг күрүнениң өөредилге стандарттарының эртемнер номнарының баштайгы партиязы чедип келген.

"Өөредилге" национал төлөвилел күүселдези-биле чаа чылда ажыглалче кирер дөрт школага көрдүнгөн 50772 санныг өөредилге номнары Тывада чедип келген. Декабрь 15-ке чедир ам-даа чүс ажыг муң өөредилге номнары келир. Бо хүннерде өөредилге албан черлериниң библиотека фондуларынче өөредилге номнарын хуваар ажылдар чоруп турар" – деп, Тываның Баштыңы интернет четкизинде бодунуң арынында бижээн.

/ ТР-ниң Чазаның парлалга албаны.

| УЛУГ-ХЕМ |

Малга чидириглер турбазын дээш...

Республикада малчын коданнарның кыштаглаашкына белеткелин хынаары-биле, Тываның Чазакка ажылчын бөлүктү тургускан. Ук бөлүктү удуртуп, кожууннарда малчын коданнарның кыштаглаашкына белеткелин хынап чедери-биле Чазак Даргазының оралакчызы Алик Монгуш даалганы берген. Ажылчын бөлүк Көдээ ажыл-агый яамызының специализи, зоотехниктер, мал эмчилери, ниити аарыглар эмчизинден тургустунган. Ооң кол сорулгазы кожууннарның чагырга черлери, көдээ ажыл-агый эргелелдери күскү үеде Чазактын берген даалгаларын кайы хире күүседип турарын, малчыннарның болгаш көдээ ажыл-агыйларның кыштаглаашкына ниитизи-биле белеткелин хынаары болур.

/ "Ырлыг-Булак" КХН-нің чигине директору
Мира Кыргыз.

"Кол-ла көөр ужурлуг чүүлүвүс бода малды кыштагладырынга өдзэн, сиген-ширбилин чедер кылдыр белеткеп алганын хынап турар бис. Сиген-ширбиин белеткелиниң сан-түңү бисте бар-даа болза, ол хире чорааш, карак-биле көөрү база артык эвес" – деп, Чазак Даргазының оралакчызы Алик Монгуш чугаалаан.

Мал бүрүзүнүн деңгели аңгы-аңгы дээрзин мал азырап чоруур улус билер. Часкы үеде мал хоратпазы-биле, кыш эгезинде малды деңгелиниң аайы-биле аңгылап, кыш эртпес хирезин немей чемгерип азы садып-саарып, сиген-ширбиинге-даа орнап алыр аргаларын көөрү чугула. Ол ышкаш малдың быдый бээри база бо-ла таваржыр. Ону болдурбазы-биле, малды тускай холуксаалы сугга чугдурары, янзы-бүрү

мал аарыгларына удур тарылганы чорудары база малдың хүр кыштаарына улуг рольду ойнаар. "Чугбаан азы тарылга кылбаан мал быдый берген таварылгада, часкы үеде чудай бээриниң магадылалы бар. Ынчангаш малда быт бар-чогун, малдың ниити деңгелин хынап турар бис" – деп, оралакчы дарга чугаалаан.

Чаш уругга-даа болза эң харысалгалыг кижилер ада-иези болур. Бодунуң ажи-төлүн өске кижиге бүзүрөп арттылары кымга-даа амыр эвес айтырыг. Ол ышкаш мал азырап турар кижилер база шак-ла ындыг болур ужурлуг. Ынчалза-даа кыштагың ээлери боттары хоорайда азы суурларда болур таварылгалар эвээш эвес. Колдуунда кыдындан кижилер хөлезилеп, төрөл-

дөргүлүн эккеп каар болуп турар. Шак ол кижилер малга ооң ээлери дег эки хамаарылгалыг болбас. "Эрткен чылдың түңнелдери-биле алырга, ылаңгыя малга чидириглер болган кыштагларга чеде бергеш көөрге, малдың ээлери боттары кыштаанда доктаамал турбазындан эвилелдеп алган малчыннары харысалга чок, малды шын одарынга чедир кадарбайн, чогуур үезинде одарынче үндүрбейн, малдың адаанда өдзэн шын эвес ажаап-тежээп турганындан часкы үеде чидириглерге таваржып турары илереттинген. Ынчангаш эрткен чылгы частырыгларны катаптавазы-биле, шак мындыг үнүүшкүннерни кылып чорудуп турарымыс бо" – деп, Алик Монгуш чугаалаан.

Ажылчын бөлүк, бир дугаарында, Улуг-Хем кожуунуң Ийи-Талда Ай-Хаан Хирлигбейниң аалынга барып четкен. Малдың ээзи боду мал-маганын тудуп, карактап турар. Кышты хүр-менди эртери-биле, сигенин чедер кылдыр белеткеп, шээр-даа, бода-даа малынга тарылганы кылдырып алган. "Ниитизи-биле 100 хире дүргүнү белеткеп алган бис. Ам-даа чогуу немей эккээр болза, курлавырда сигенивис база бар. Эрткен кышка деңнээрге, хар улуг болур хевирлиг. Амдызында бергедээшкинер чок" – деп, Ай-Хаан Хирлигбей чугаалаан.

Ооң аалынга мал эмчилери доктаамал кээп, малдың

/ Ай-Хаан Хирлигбей.

байдалын хынап, хайгаарап турарын ол демдеглээн: "Мал эмчилеринден аңгыда, кижиге эмчилери база келгеш, хан базышкынындан эгелээш, чүрекке чедир бүгү-ле организми хынап каапкаш баарлар. Хынаан түңнелинде, херек эмнерни база арттырып каарлар. Малдың-даа, малчыннарның-даа кадык байдалы дээш сагыш човап, хыналданы чорудуп турары кончуг эки деп санаар мен. Чүге дээрге мал тудуп тургаш, кожуун төвү кирип эмчилеп турар чай кайда боор. Сиген белеткээринге техниканы-даа кожуун чагыргазы бээр. Ынчангаш Тыва Чазакка, кожуунуң чагырга черинге, мал эмчилеринге, кижиге эмчилеринге бис дээш сагыш човап дузалажып турарынга четтиргеним илередир-дир мен. Олар кээрде, хол курч черле келбестер. Албан белек-селектиг, биске, малчыннарга, херек чүүлдерни, аъш-чемни, хлебти-даа тудуп алган келирлер".

Ажылчын бөлүк-биле кады кожуунуң "Ырлыг-Булак" КХН-нің чигине директору Мира Кыргыз, чагырга даргазы Буян Балбак, чагырыкчының көдээ ажыл-агый талазы-биле оралакчы-

зы база малчынның аалынга хынап четкен. Чазактын мурнундан хыналда үнүүшкүннү кылып турары, кончуг эки дээрзин Мира Кыргыз демдеглээн: "Чазак Даргазының оралакчызы, Көдээ ажыл-агый яамызының специализи, мал болгаш кижиге эмчилери малчыннарның кышка белеткелин хынап чоруунга өөрүп тур мен. Келген даргалар боттары база мал тудуп чоруур болгаш, малчын кижиниң ажылын беш салаа дег эки билер. Боттарының холу-биле малды тудуп, ажып, көрүп, малдың адаанда өдзэн хынап, кыштаглаашкына белеткелин караа-биле көрүп, хынап, малчыннарга арга-сүмезин кадып турарын чүүлдүгүнүп тур мен. Шак мындыг ажылчын үнүүшкүннү кылып, сагыш човап, дузалажып турарынга четтиргеним илередир-дир мен".

Хыналданың түңнелинде Улуг-Хем кожуунуң Ийи-Тал сумузунуң аныяк малчынының коданында малдың деңгели кончуг эки байдалда, үешаанда аарыгларга удур тарылганы база салдырган, мал чемин четчири-биле белеткээр, кыштаглаашкына белеткели эки болган.

/ Ч. КАРА-САЛ.

| ТЕС-ХЕМ |

Чеден ажыг аарыг малды узуткаан

Тес-Хем кожуунуң Ү-Шынаа сумузунуң девискээринде, Сарыг-Тал деп черде, малчын аалдың мал-маганынга тарылга кылып чеде берген мал эмчилери ол өдектиң шээр болгаш бода малы кеш аарыындан аарый бергенин илереткен.

Республиканың ветеринария албанының Тес-Хем кожуунда салбырының эргелекчизи

Людмила Кончуктун демдеглээни-биле алырга, бо аарыг-

дан чүгле бода болгаш шээр мал аарыы: малдың эъди изиир, оъттавас, чараазы дырылаар. Ук аарыг кижилерге айыыл чок. Бо хүнге чедир мал-магандан кижиге халдай берген барымдаа кайда-даа тодараттынмаан. Шак-ла мындыг аарыг Тес-Хем кожуунга бир-ле дугаар тодараттырган. Ооң мурнунда малга черле ындыг аарыг туруп көрбээн. Бо кеш аарыындан ыт болгаш чылгы мал аарывас,

ынчалза-даа олар аарыгның тарадыкчылары болу берип болур. Амгы үеде Сарыг-Талда аал онза кичээнгеде. Аараан малды ниитизи-биле 70 хире бода, 11 өшкү-хойну узуткаан. 30 хонук дургузунда хүннүң-не аалда бар малдың эъдиниң изиин хынап турар.

Мал эмчилериниң дыңнатканы-биле алырга, эът садыгларынче аарыг малдың эъди канчап-даа кирбес. Чүге дээрге аарыг малдың эъдин

мал эмчилери дораан тодарадыпкаш, садыг-саарылгаже эрттирбес дээрзин олар ыяк шынзыткан. Мал бүрүзү тускай бүрүткеттинген дугаарлыг болганда, аарыг мал эъди, сүдү садыгларже кирбес ужурлуг. Малчын аалдың малының баш саны билдингир. Оларның кажы аарыгдан өлгенин, кажын узуткааны, кажы санда кирип турары мал

(Уланчызы 5-ки арында).

| МӨҢГҮН-ТАЙГА |

Амыдырал хайнып турар

Республиканың кожууннарында кыштаглаашкынның кайы хире эртип турарын хынаар Чазактын ажилчын бөлүү улаштыр-ла ыраккы Мөңгүн-Тайга кожуунче углапкан. Орук ара Өвүр кожууннун Саглы сумузунун аалдарын база тавараан. Улаштыр Мөген-Бүрен база Каргы сумуларының малчын коданнарын хынап четкен.

“2023-тен 2024 чылче кыштаглаашкынга белеткел ажилдарын хынап, дузалажып, шиитпирлеттинмейн турар айтырылганы тодардыры-биле, Чазактын тускай бөлүүн тургусканы эки-дир. Кожуун чеже-даа ырак болза, бисти кагбайн, хайгаарап кээп турарынга чон база өөрүп турар” – деп, ТР-ниң алдарлыг ажилдакчызы, хөй-хөй шаңнал-макталдарның эдилекчизи, “Мөген-Бүрен” КУБ-туң директору Өшкү-Саар Ооржак чугаалаан.

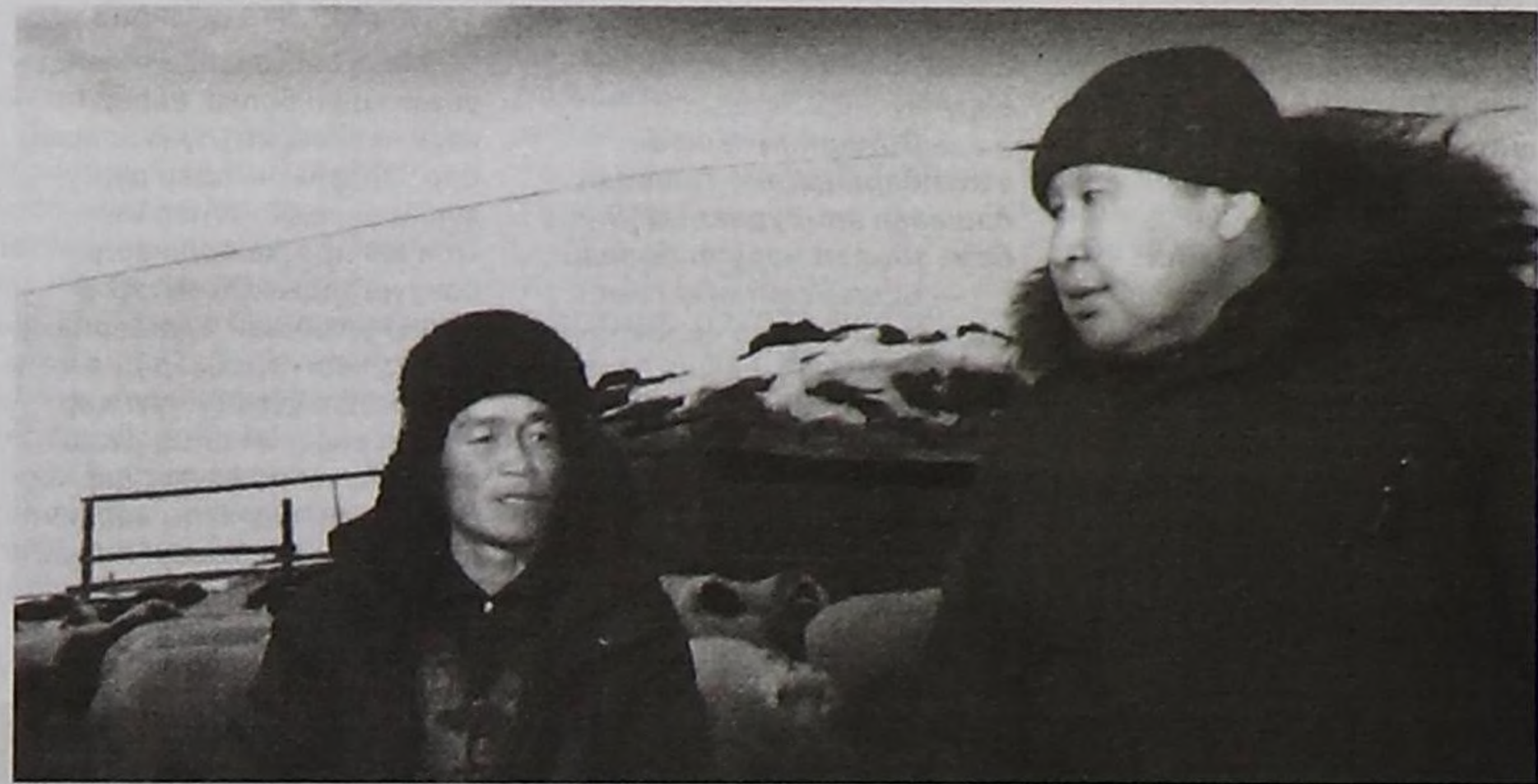

/ Тушенка бүдүрүлгезинин ажилдакчызы А.Маска.

Мөңгүн-Тайга кожуунга эрткен чылын кыштаглаашкын берге байдалга эрткенин ол демдеглээн. Ооң мурнунда чылдарда агаар-бойдус талазы-биле байдал чүгээр турган болгаш, херекке алдынмайн барган чүүлдер бар. Улуг хар дүшкени-биле малчын коданнарже орук үстүп, сизген чедиртинмейн барган. Ооң уржуундан мал-маган хөйү-биле өлгөн турган. Барык 4 муң хире чаш мал хораан. Бо чылын ону болдурбазы-биле, чайны өттүр мал чеминиң

белеткелинче улуг күштү, үндүрүп, аал бүрүзүнге сизген-ширбиилди чедирген. Амды-гаа чедир аал бүрүзүн специалистер хайгаарап турар. Мал чеминиң талазы-биле айтырыгны шыңгыы шиитпир-лээри-биле тускай шалыңныг бригадирни база тургускан. Ынчангаш мөңгүн-тайгажылар бо чылгы кышты хүр-менди эртеринге бүзүрөп турарлар.

“Мөген-Бүрен” КУБ-туң девискээринде ниитизи-биле 40 кодан бар. Оларның 16-зы сарлык, 1-зи чылгы, 2-зи өшкү, арканнары хой коданнары. Алтай талазында кыштап турар малчын турлагларже орук берге байдалда. Кара-Бел-дир талазында хар улгадып, кадарчыларга бергедээш-киннерни тургузуп турар. Чайны өттүр күженишкенин ажилдаанының түңнелинде, сизген-ширбиилди аалдарда баш удур чедиргени эки болган. Кызыгаар чоогунда турар 6 коданнның Аспаты талазында 1 кодан берге байдалга

/ Чазак Даргазының оралакчызы А.Монгуш сургакчылаашкын үезинде.

ужурлуг. Баш удур мал согар цехтер-биле дугуржуп алыры көрдүнгөн. Малды соккан соонда, отчөдун кылгаш, Көдээ ажил-агий яамызынче чагыгны киирерге, олар дузаламчыны үндүрүп бээр. Республиканың девискээринде ниитизи-биле мал согар 6 цех ажилдап турар. Ол дээрже Бай-Тайга, Эрзин, Кызыл, Каа-Хем кожууннарда болгаш Көдээ ажил-агий яамызында. Ол ышкаш малчыннар-га эптиг болуру-биле шимчеп чоруур цех база бар.

“Мөген-Бүрен” КУБ-та сарлык, хой эьдинден, сарлык дылындан тушёнкарлары, хөмелерни, белен чылыдып чиир лалалыг перловка, гречка кашаларны база бүдүрүп турар. “Тушёнканы кандыг-даа өске холумак чокка чүгле эът, чаг, согунадан кылып турар бис. Бир лазага 340 грамм эътти суккаш, аксын дуглааш, тушёнка хайындырар тускай херекселге хайындырып турар. Аңаа 115 градус чедир хайындыргаш, 40 минута дургузунда стерилизастаар. Тушёнканы кылырынга ниитизи-биле 3 шак негеттинер” – деп, бүдүрүлге ажилдакчызы Алдынай Маска

чугаалаан. Тушенка хайындырар саваже 72 лаза кире бээр. Амгы үеде хүнде 144 тушенканы хайындырып турарлар. Боттарының бүдүргөн бараанын чагыг эзугаар, найысылал Кызылга ярмаркаларже база чонче үндүр садып турар. Эң-не хөй чагыглар ТШО-да киржип турар дайынчыларга дуза кадары-биле кирип турарын ол демдеглээн.

Ол ышкаш мал аарыгларына удур тарылганы мал оолдап турда эвес, а ооң соонда чорудар кылдыр тарылга планын эде көөрүн саналдаан. Оон аңгыда мал ажил-агийының талазы-биле зоотехниктер, селекционерлер, технологтар болгаш мал эмчилери тускай эртемниг специалистер чедишпези база демдеглеттинген. Республиканың кожууннарында ук специалистерниң кайы хире чедишпезин, каш кижи херегин, кажы амгы үеде ажилдап турарын, 5–10 чылдың дургузунда хүндүлүг дыштанылгаже үнер хире специалистерни база санап көөр даалганы республиканың Көдээ ажил-агий яамызынга дааскан.

“Мөген-Бүрен” КУБ-туң аъш-чем аймаа, дүктен кылыглар, хлеб дээш оон-даа өске кылып бүдүрүп турар чүүлдери-ле хөй. Амгы үеде Москва хоорайда болуп эртип турар “Россия” шуулган-делгеге киржири-биле белет-

кенип турарлар. Аңаа олар боттарының бүдүрүп турары бүгү-ле аъш-чем аймаан делгээр.

Оон аңгыда, хүн-биле ажилдаар батареялар Кызыл-Хая суурда бүдүрүлге черлеринин ажилдаарына улуг рольду ойнап турар. “Бо батарейлерниң ачызында суурувуста чырык талазы-биле берге айтырыг тургустунмайн турар. Ылаңгыя аяс хүннерде улуг идигни биске берип турар” – деп, Өшкү-Саар Ооржак демдеглээн. Кажан чүгле сүт биле эът болбаазырадыр черлер ажилдап эгелээрге, ийи-чаңгыс чырык өже бээр таварылгалар турар. Интернет чок дээрден башка, чырык талазы-биле байдал черле эки дээрзин ол демдеглээн.

Кызыл-Хая суурда чаа школа тудуу база эгелей берген. Чылыг үеде ажил кидин-түлүк чоруп турган. Агаар-бойдустун сооп келгени-биле 2 хире ай тудугжулар дыштаны берген. Соок үелер эртерге, тудуг ажилдары катап эгелээр. Бо школыны бүдүрүлге школыны кылдыр аядар деп турары онзагай. “Көдээ черде эът-даа, дүк-даа бар-дыр. Ол бүгүнү өөреникчилер боттары бүдүрүп турар кылдыр өөредиринче школының ажилын угландырар бис” – деп, Өшкү-Саар Ооржак чугаалаан.

/ Чыжыргана СААЯ.

(Төнчүзү. Эгези 4-кү арында)

эмчилериниң даңзызында бар.

Тес-Хем кожууннун көдээ ажил-агий эргелелиниң даргазы Олимпиан Чургуй-оол:

– Аарыг тодараттынган соонда, барык бир айның дургузунда карантинни чарлаан. Берт-Дагже баар орукта эрттирилге пунктузу ажилдап турар. Кожууннун чагырга чериниң ажилдакчылары ээлчежи алгаш, хыналданы чорудуп, эрткен-дүшкен тех-

никаны доозазын дозуп, эът бар-чогун хынаар эрттирилге пунктузун организастан бис.

30 хонук эрткенде, байдалды өөренип көргөш, улаштыр кандыг шиитпир үндүрерин ынчан сүмележир бис. Мал-маганы чогуур үе-шаанда тарыдып, шинчидип турары кончуг чугула. Чүгле Сарыг-Тал девискээринин аалдарын эвес, а бүгү кожууннун мал-маганын доозазын хыналдага алган. Чогуур ажилдарны чорудуп турар.

/ Айдың ОНДАР.
Буян ООРЖАКТЫҢ тырт-тырган чуруктары.

Тыва кижиге тыва эдилелдер

Тываның ховар кижилериниң бирээзи, Тываның улустун ус-шевери, дарган Кенин Сат-биле барымдаалыг фильмнерниң таныштырылганының бүдүүзүндө чугаалашкан бис. Кажан фильмни көргүзүп турда, кичээнге-лиг көргөш, ында чүүлдерни катаптавазы-биле, интервьюну кызырган бис.

— **Бо солун төлевилелге киржилгелер дугайында чүнү чугаалап болур силер, Кенин Кудуш-оолович?**

— Үндезин тыва төптүн ажилдакчылары төлевилелге киржирин сүмелеп, дарган кижиге деп мергежил чонга дыка херек чүве-дир, силерни тырттыраалы дээрге, чөпшээрешкен мен. Эки төлевилел деп билип тур мен. Мындыг дириг-чуруктар салгалдан салгалче дамчып артып каар боор. Шаандагы барымдаалыг фильмнерни көргөш, кижиге дыка хөйүнү билип алыр чораан: тыва дылда чугаалап турар сөс-домаа чедингир, кеткен идик-хеви бир онзагай, шынарлыг. Черле ынчаш, хөй чылдар эрткенде, келир салгалдар бистиң ус ажилывысты көрүп, өөренип, уламчылаарына чугула фильмнер деп бодаар мен.

— **Амгы үеде дарганнаар ус-шеверлер чүге ховар болуп турарыл?**

— Ниити Тываны алып болза, дарган шевер кижилер шаандан тура турган. Бо мергежил өскээрткен кайыындаа эвес, а боттарывыстың тыва өгбелеривистен дамчып келген ховар мергежил-дир. Чижээ, мээң билирим, 70 чылдар үезинде Барыын-Хемчикке Актың Шыдыраа деп кончуг дээн шевер дарган кижиге дугайында улустан дыңнаан мен. Бодум угумда база шевер улус чораан. Даайларым баг-мончак, чулар-чүген, сыдым-киженни кылып турган. Дарганнаар ажил кадыг-берге, ону кижиге болганы кылып шыдаваз болганындан дарганнар каш-ла санныг болуп турар.

— **Силер бо ажилды кажан эгелзэн силер?**

— 1992 чылдан эгелзэн мен. Авамның кады төрээни Николай Сат даайым (суур чону ону Макен деп шолалаар турган) кончуг шевер кижиге. Мен оон база элзэн хөй чүүлү көрүп, тудуп тургаш, өөренип алган мен. Оон бээр-ле кылган-туткан ажилым бо. Хүнден хүнге чондан чагылар үзүлбес. Үүрмек ажилдардан аңгыда, оттук-бижектен эгелзеш, эзер-чонак, чулар-чүгенге чедир. Эзерни кыла бээрге, ажилы дыка улуг. Чиңгине тыва эзерни кылырынга, өске ажилче чардыкпайн, чүгле ооң кырынга туруптар болза, чартык чыл дургузунда кылыр. Эгезинден төнчүзүңге чедир туткан соонда, чүгле бодум кылыр мен. Чүү-даа чүвени шынарлыг кылырын бодаар

мен. Чагыкчының сеткилинге тааржыр, эдилели үр болур болза, кылган кижиге база өөрүнчүг.

— **Силерниң кылган ажилдарыңарны Тывадан дашкаар ат-сураглыг улус база эдилеп чоруур болгай.**

— Ырак-чооктан келген аалчыларга сунар белектерни яамылар бо-ла чагыда бээр. Белекке барган ажилдар эвээш эвес. Оларның бирээзи Сергей Күжүгетовичиниң 60 харлаанынга дээш тыва оттук-бижекте мөңгүннеп тургаш, кылган мен. Ол бижекте кылырда, шаанда бир аалга улгады берген өгбениң чугаа-

кончуг шевергин, шынарлыгдаа.

Мээң соомдан бо ажилды уламчылап болур, өөредип каан чээннерим, дуңмаларым бар. Оларны чылдар дургузунда өөредип турар мен. Оон аңгыда, кожууннарда сонургалдыг аныктарга билип алыксаан чүүлдерин айтып, көргүзүп бээр-дир мен. Ол оолдар үүрмек чүүлдер кылып өөренип алыр дээш кээр. Чогум-на эзулуг дарган болуксаан, ону ханы өөренип алыксаар улус ховар. Ханылап кирер болза, бо ажил кончуг аар. Демирниң-даа, ыяштың-даа, сөөктүң-даа,

эглеп чоруур мастер дээр-зи база ажилындан илдең болур. Эзулуг дарган кижиге ажил бүрүзүн бот-боттарынга дөмейлешпес кылдыр кылыр. Ажилын улам нарынчыдып, бодунуң мергежилин сайзырадып, өскелерге дөмейлешпес дээш кызар болза эки. Тывада каш-ла ус-дарганнар бар бис. Аравыста чоок эдержи, айтыржып, сүмележи чоруур бис.

— **Амгы үеде улустан кандыг чагыглар хөй кээп турарыл?**

— Сөөлгү үеде тыва кур бажын улус чагып турар апарган. Ооң мурнунда Тывага

алдарлыг ажилдакчызы деп бедик атты база берди. Төк кээп дүшкен төрзэн чуртумда Чөөн-Хемчик кожууннуң алдарлыг чурттакчызы деп атты база бергенинге өөрүп, чонумнуң мындыг бедик үнелели дээш бо солун арны ажыглап четтиргеним илередип көрөй.

— **Өг-бүлелерде үш кыстыг мен дидиңер. Кымда-даа чок кайгамчык мөңгүн каасталгалар оларда боор аа?**

— Амдызында, оларга чараш чүүлдер кылып бээр дээш, күш четпейн тур мен. Шупту үем чоннуң чагыгларыңче үнүп турар. Улуг уруу-вустуң удавас кудазы болур. Ортун уруувус чаа чиигзэн, кыстыг болган. Хеймеривис 8-ки класста. Черле кылыр апар-дыр мен ийин але.

— **Мурнуңарда салган кол сорулгаңар кандыгыл?**

— Мээң кол-ла сорулгам — тыва кижиге мөңгүн чулар-чүгенниг, чиңгине тыва эзерлиг аъттыг, боду тыва кадыг идиктиг, тонунда мөңгүн оттук-бижээн азынган, киш кежи бөргүн кеткен, таалыңында ак чеминиң дээжизин дергилзэн, көгээржиинде ак шимелиг хөөмей-сыгыдын бадырып, төрзэн чуртунга чоргаар чортуп чоруур болзун деп күзээр мен. Шак мынчаар бодувустуң ук-төөгүвүстү, дыпывысты, эзу-чаңылдарывысты хүндүлөп чоруур болзувусса, хөй-адывыс бедик болур.

— **Бо хүнде чугаалап турарыңар ышкаш, силерге чагыг кирип, бүрүнү-биле шүмненип алган тывалар хөй бе?**

— Бар-бар, эңдерик. Би-чиилеп шүмненип, ылаңгыя эр чонувус бо талазы-биле идепкейлиг чоруп турар.

УС-ШЕВЕРНИҢ ҮШ ДАЖЫ

“Тываның эң-не ховар кижилери” төлевилелдин база бир киржикчизи тоолчургу Тожу кожуунда чурттап чоруур Эдуард Семенович Лопая. Бо төлевилелдин удуртукчузу Меңги Ондарның чугаазы-биле алырга, Тывада сөөктен, мыйыстан кылыглар кылып чоруур улус бар-даа болза, профессионал деңгелде кылып турар кара чаңгыс мастер ол болуп турар. Ус-шевер боду бо төлевилел дугайында мынчаар чугаалаан:

— Бо кончуг ажыктыг төлевилел-дир. Тывада база хоомай эвес ус-шеверлер бар-дыр эвес бе деп, өске чоннар билир ужурлуг. Ол ыш-каш бо барымдаалыг фильмнерни ам-даа уламчылаар болза эки деп, төлевилелдин удуртукчузу чугаалап турар чорду. Мен ону чөптүг деп бодаар мен. Тываның аныяк-өскенинге бо фильмнерни көргүзүп материалы кылдыр тарадыр болза, черле артык эвес болур.

(Уланчызы 7-ги арында).

/ Тываның улустун ус-шевери Кенин Сат.

лап олурганын сактып, эзулуг тыва бижек бизин черле салбас боор чүве дээш, канчаар кылып турганын тайылбырлап органы сагыжымда артып калган. Ол үнелиг чугаа меңээ дыка дузалыг болган.

— **Ынчак кээрге, эзулуг тыва бижекте Сергей Шойгу эдилеп чоруур ыш-кажыл.**

— Ийе. Тыва бижекте канчаар кылырының дугайында чугаалаар болза, узун. Ол дугайында эртемденнер эртем ажилы-даа камгалап, ном-даа үндүрүп болур деп бодаар мен. Чүгле бижек эвес, өске-даа тыва эдилелдер дугайында ном үндүргөш, школа бүрүзүңге, өөредилге черлеринге тараткан болза, дыка-ла эки ийик.

— **Бо хүнде силерниң өөреникчилериңер саны чечел?**

— Херек кырында өөреникчи өөредири дыка берге. Ооң кадында өөреникчи кижиге эгезинде үрөп эгелээр, кандай болур. Ооң үрөп каан дериг-херекселин эдери — бир улуг ажил. Бо хүнде мээң өөрөткеним 7, 8 мастерлер бар. Улуглары 50 хар чедип турар. Амдызында оларның чамдызы дериг-херексел чок болганындан, аңгыланып шыдавайн турар. Чамдыкта чагылар көвүдей бээрге, чанымче кыйгырып алгаш, дузалаштырып алыр-дыр мен. Көрүп олурарга, хыи ханып ажилдап олурар болур. Оларның кылган ажилдары

/ Тыва кур бажы. К. Саттың ажилы.

хөмнүң-даа тургузуундан эгелээр, материал бүрүзү-биле канчаар ажилдарын хол-биле тудуп, кылып тургаш, үр үе дургузунда шигээдип алыр.

— **Ак дарган, кара дарган деп ылгап чугаалаар. Бодуңарны кайызынга хамаарыштырар силер?**

— Шаанда ус-шеверлер боттарын аңгы-аңгы адажыр турган. Ак дарганнар мөңгүндөн эдилелдер, каасталгалар кылып чоруур азы чиик хевирниң ажилдарын кылыр. Кара дарганнар, бодавыже, кара-демир-биле ажилдаар, колдуунда аар ажилдар кылыр. А мээң кылып чоруур ажилымда шупту кирип турар.

— **Дарганнарның холунуң үжүү таныттыгыр болур дээр.**

— Ол шын. Кончуг шыырак мастерлерниң кылып каан ажилы, шынап-ла, шынарлыг, чаражы кончуг болур. Чаа

ындыг курлар бажы кылбайн турган болгаш, Моолдан улус хөй курлар садып, куржанып турар. Черле мону соксатпас болза, хоржок-тур, чон боду-нуун эдилезин дээш, чиңгине тыва кур бажын кылып эгелзэн мен. Үрели берген моол курларның бажын септедип кээрге, кыла бээр, шуптузун алюминийден (ак-демир) кылгаш, мөңгүн-биле чаап каан болур, ынчангаш үреличел.

— **Дарганнаар ус ажилдың орулгалыг талазы кандыгыл?**

— Чоннуң хереглелин кылып чоруурга, боттун амыдыралына чедер. Кыры шимчээрге, хырын тодар деп, өгбелеривис чиге сөглөп каан-дыр. Ооң бадыткалы бо-ла-дыр. Чонувустун чагыг-хереглелин кылып чорумда, Тываның улустун ус-шеверлери деп атты-даа, ооң кырындан Тыва үндезин культураның

(Төнчүзү.
Эгези 6-гы арында)

— Силерниң бо билиг-лериңер ук-төөгүңерден салгал дамчаан бе?

— Ада-өгбелерим Каа-Хемниң Суг-Бажы чурттуг. Кырган-ачам-даа, ачам-даа чулар-чүген баглаар, мөңгүндөн каасталгалар кылып, илбек, аът дагазы болгаш балды бажын сог, дарганнаар турган. Көшкүн амыдыралдыг бөдүүн мал-чыннар боттарынга херек этти боттары-ла ынчаар кылып ап чораан. Мээң бо ус ажилче сонургалдыг апарганымга олар база салдарлыг болган деп чугаалап болур.

Бодум Санкт-Петербургтун Үлетпүр технологиялары болгаш дизайнның күрүнө университетин 2010 чылда

доостум. Амгы үеде Доора-Хемде Өлчей удазыны аттыг немелде өөрөдиге төвүндө бөлгүм башкылап турар мен. Хостуг үемде сөөк болгаш мыйыстан кылыглар, колдуун-да аң-мең дүрзүлерин казап, улустун чагыгларын кылып.

— Бо хүнде силерниң деңнелиңерге чедир сөөк-биле ажилдап болур өөреникчилериңер бар бе?

— Бар. Артыш Монгуш биле Александр Иргитти бөгүн адап болур мен. Олар ам Тыва үндезин культура төвүндө ажилдап турарлар. Шак бо ус ажилга ажилдап чорааш, хөй өөреникчи өөрөттүм деп чугаалаары арай-ла шын эвес болур. Шынап-ла, чүгле бо тала-зы-биле ажилдаксаар улус дыка ховар-дыр ийин. Мында орулгалыг кезээ база чыл-

дагаан болуп турар чадавас. Хол-биле кылган ажилдарның үнези улуг болуру билдингир. Ынчангаш ону хүннүң-даңның улус садып ап турбас-тыр.

— Ындыг турбуже, силерниң ажилдарыңар Тывадан дашкаар алдаржаан болгай. Кайда-кайда барган ирги?

— Белоруссия, Якутия, Норвегия, Кыдат, Татарстан, Новосибирск, Москва, Санкт-Петербург, Улан-Удэ, Томск дээш өске-даа черлерде бар. Ол ышкаш Маадырывыс Сергей Шойгуга "Хаанның чылгызы" деп ажилды бодум белекке берген мен.

— Тывага сөөктөн дүрзү хөвирлээр, чазаар ажилды сайзырадыр дизе чүнү канчалза эки ышкаш-тыр?

— Ус-шевер кижиниң "үш дажы" турар. Ол дээрге

ажылдаар оран-савазы, дериг-херексели, материалдары. Бир эвес кайы-бирээзи чок болза, үш ожуң дажының бирээзи чокта, шай хайындырып шыдавазы ышкаш, шак-ла ындыг. Ажил чогувас. Үш ожуң дажы барда, пашта шай дораан хайны бээри ышкаш, чогаадыкчы ажил база шак-ла ынчаар хайнып, чонга хөй, солун ажилдарны мастерлер кыла бээр.

**КАРААН ОЮПКАН
СООНДА, ДАШТА ДҮРЗҮ
"ДИРЛИП" КЕЛИР**

"Тываның эң-не ховар кижилери" дирктен мастерлерниң шуптузунун дугайында бижири болза, бүдүн ном үнүп кээр. Солун арнынга шуптузун хары угда сыңыштылары болдун-мас. Оларның дугайында барымдаалыг фильмнер үнүп келген болганда, ол фильмнерден хөй, солун чүүлдерни чон көрүп алып дээрзи билдингир.

Бодум хуумда чонар-даш-биле ажилдап турар Орлан Сат деп мастерниң дугайында фильмде ооң даш чонар ажилыңче хамаарылгазы, ховар дашты Сарыг-Хаядан канчаар чалап ап турары, тыва чонунуң ёзу-чаңчылдарыңа, чер-чуртунга хүндүткелдин магадап көрдүм.

"Даштан бир-ле дириг амытанның дүрзүзүн чонуп тургаш, эң-не сөөлүндө караан оюп кылып мен. Ооң соонда, аңаа бижек бажы дээртип, эдип болбас. Чүге дээрге ол дүрзү "дирлип" келген болур. А дириг малга-даа, аңа-даа бистиг чүве дээртирге, аарый бээр болгай" — деп, мастерниң чугаалаанын дыка сонургадам.

100 МУҢ МӨҢГҮН КАДАГ

Өске мастерлер — Сайдаш Момбужай биле Марат Дамдынны Тывада таны-вас улус ховар. Тываның улустун ус-шевери Сайдаш Момбужайның кылган алдарлыг эзери Араб чурттарында чеде бергени безин хөйну чугаалап турар. Ол ышкаш база бир ажылы — Владимир Путинниң чуруун 100 муң мөңгүн кадагжыгаштар-биле хөмге кылганын Эрмитажтың хөйну көргөн эртемденнери безин магадап ханмаан.

Тыва хөгжүм херекселдерин шуптузун чазаар, тускай

салым-чаяанның мастер Марат Дамдынның казап кылган хөгжүм херекселдерин Тываның алдар-аттыг хөгжүмчүлери хүндүткел-биле эдилеп, аңаа ойнап, чонда бараан болуп чорууру онза-гай. Ол ышкаш ол мастерниң ада-иези оглунуң казап берген өөндө аңаа чоргаарланып чурттап чоруурун барымдаалыг фильмде чугаалап турар.

Тыва үндезин культура төвү бо төлөвилелин ам-даа уламчылаан болза, дээн хөй кижиниң күзели боттаныр дээрзинге идегел улуг.

/ Карина МОНГУШ.

Чуруктар авторнуу, чам-дызын интернеттең алган.

/ Тываның эң-не ховар кижилери.

| ГУБЕРНАТОР ТӨЛЕВИЛЕЛИ |

Чаа чылды чаа оран-савага уткуур дээш...

«Сорунза» губернатор төлөвилелиниң боттаныл-газы-биле республиканың көдээ сумуларында культура одаглары немежип турар. Оларның чамдызы ажылгалче кирген, а бир чамдызының тудуу ам-даа уламчылавышаан.

Бо чылын «Сорунза» губернатор төлөвилели-биле Өвүр кожуунуң Ак-Чыраа, Сүт-Хөлдүн Кара-Чыраа база Тес-Хемниң Кызыл-Чыраа (Ак-Эрик) үш чаа Культура бажынын тудары планда көрдүнгөн турган.

Чыл төнчүзүңге чедир объектилерни дужаар дээш, бригадалар шудургу ажилдаан. Өвүрде база Сүт-Хөлдө чаа клубтар доозулган. Тес-Хемниң Ак-Эрикте тудугну июль ортан үезинде, орай эгелээн болгаш, амдызында ажил уламчылавышаан.

Тес-Хем кожуунуң Ак-Эрик сумузуңуң культура одаа 1956 чылда-ла туттунган.

2006 чылда культура одаан ТР-ниң алдарлыг артизи, хөөмейжи Аяс Данзырынның чырык адынга тураскаадып адаан.

Аяс Данзырын аттыг культура одааның директору Алдынай Булак:

— Тудугнуң материалын долузу-биле эккеп дүжүргөн, четчир. Амгы үеде дээвириң чылыглап турары ол. Бо хүнде тудугда 10 киж ажилдап турар. Одалга системазын киригеш, котёлду база салып белеткээн. Чылыглаашкын ажилдары доостурга, одаары арткан.

Туттунгандан бээр 67 чыл болган эрги тудуг-дур. Ынчангаш бо чылын капиталдыг септелге кылып дээш, ТР-ниң Культура яамызыңче дилег кириген турган бис. Тыва Чазаавыстың, ТР-ниң Культура яамызының база тус черниң чагырга чериниң ачызында «Сорунза» губернатор төлөвилелинче кирер аас-кенди жиктиг болдувус. Ол дээш ак-эрикчилерниң өмүнээзинден

четтиргенивисти илередир-дир бис.

Культура одаанда ниитизи-биле 7 киж ажилда хаара туттунган. Янзы-бүрү 17 бөлгүмнү сумунуң улуг-биче чонунга организастан турар. Чижээлээрге, «Агарның агайлары», «Хозяюшка», «Фитнес», «Портрет Тес-Хем» деп дөрт бөлүктө улуг назылыглар, «Агар сыны», «Стильная прическа» дээн ышкаш бөлгүмнерже аныяктар барып турар. Бичии уругларга чурулга, танцы-сам, ыры, гитара дээн ышкаш янзы-бүрү бөлгүмнерде ниитизи-биле 130 уруг сонургал-биле кичээлдеп турар. Чаа чылдың байырлалын чаа оран-сава-выска эрттирер дээш, чогуур ажилдарны кылып чорудуп турар бис.

Көдээ черниң культура одааның ном саңында ийи ажилдакчы бар. Ном саңы 10 443 номдан тургустунган. Чылда 574 хире номчукчу үргүлчү кээп, күзээни номну биждип ап турарын библио-

текарь Долаана Дандаа дем-дегледи. Долаана Дандааның эскерии-биле алырга, бичии уруглар колдуунда өөрөдиге программазынга хамааржыр номнарны, а улуг улус чаа тыва чогаалдарны номчуп турар.

«Сорунза» губернатор төлөвилели 120 олуттуг тудуг-

же 13 сая рубльди аңгылаан. Культура одааның чүгле тудуун эвес, а стол, сандай болгаш көрүкчүлөргө чымчак олуттар дээн ышкаш дериг-херекселдери база бүрүнү-биле четчелеттинген.

/ Айдың ОНДАР.

Буян ООРЖАКТЫҢ тырт-тырган чуруктары.

Авыралдыг Чадаанавыс

(Допчу намдарымдан үзүндүлөр)

1873 чылда Чадаана, Хөндөргей хемнерниң каттышкан черинге Алды-Хүрээ тургустунган. База-ла ол чылын мөөңөшкен араттарның ачызы-биле Чадаана хоорайывыстың таваа салдынгаш, ам бо чылын 150 харлаан юбилейи болуп турары өөрүнчүг.

Ынчангаш мээң амыдырал-чуртталгам-биле сырый холбашкан хоорайымның хоочун чурттакчызы болгаш, ооң өзүлдөзинге бодумнуң шаам-биле кирип чораан ажил-ижимден сактышкынарнымны кысказы-биле бижип көрейн.

ЧАДААНАНЫҢ АЯЛГАЗЫ

Чадаанага 1951 чылда кожа чыдар Бора-Хөлдөн чедип келген мен. Ачам мени хүрең аьдынга ушкарып алгаш, школаже өөредип кирири-биле хүлээдип келгени ол.

Ачам-биле хоорай-же чортуп кирип келгеш, Чадаананың онзагай "аялгасын" ынчан бир дугаар дыңнаан мен: бир чагыдан өске чагыже шөйүп каан сывырындак демир удазыннарның салгынга шиилзэн аялгасы, кудумчуларда шуужуп алган кастарның кыйгырышкан үннери; инектерин кадаттан уткуп келген орус дылдыг кижилерниң "Машалаан", "Зорькалаан" кыйгылары; машина-балгаттың айыыл-халаптан оваарымчалыг болурун негээн хөөмөйлээн үнү дээш кандыг аялгалар чалгып турбаан дээр... Көдээниң аян-хөөнүгө өөрөнгөн меңээ дыка солун болган.

Ынчан чурттап турган бажыңывыс 1 дугаарлыг тыва школаның шуут чанынга турган. База ол-ла бажыңга агроном Лысенковтуң, Найдун дээр дарганың өг-бүлелери — шупту үш өг-бүлө чурттап турдуvus. Ам ол бажың 2015 чылдың май 21-ден эгелээш, Шойгу маадырывыстың төрүттүнгөн музей-бажыңы апарган чүве...

Оон эгелээш-ле эргим хоорайывыска өөренип, чурттап, ооң өзүлдөзүн хайгаарап келдим. Ынчан хоорайының интеллигенциязы, хөгжүм школазының директору Константин Дамдын, бирги дээди эртемниг тыва башкы Обус Маңнай-оолович, мээң клазым башкызы Чудур дээш өскелер-даа бо-ла бистиң квартиравыска аалдап кирип кээрлер. Акым, чаавам суглар шупту кады омак-хөглүг шайлап, хөөрежи опурарларын сактыр-дыр мен.

Ынчан хоорайга орус, тыва

ийи школа бар. Көдээден келген өөреникчилерни долу күрүнө хандырылганынга алган, столоваялыг, дазылгалыг (интернаттыг) школа турган. База ол ышкаш удуртукчуларның ажилдаар конторазы, солун-сеткүүл парлаар типография бажыңы, 2—3 хире чем, үлетпүр-бүдүрүлгө садыглары, улуг эвес столовая ажилдап турган. Ам базар турар черге сарайга Бажың-Алаак сумузу соктаан далган-тарааны, сүт-сметананы, быштакты, дүлгөн эътти, тыва шимени садып турганын билер мен. Бажыңывыс чанынга хоорайың аптеказы, ооң алды чарыңга эмнелге бажыңнары турган.

Хоорайга тудуг ажилы төнчү чок. Аңаа колдуунда орустар ажилдап турган. Машина-техника башкарыкчылары, кино үндүрер клубтуң механиктери база-ла олар. Сөөлзүредир колхозтардан тараа дүжүдүн хүлээп алып складтарны база кылган. Оваалай дүжүрүп каан тараа изивезин дээш, кежээки үелерде 8—10 класстарның интернат өөреникчилерин тарадыр эштиеринче организа-стап турган. Мен база аңаа киржип турдум. Хөглүг, солуну кончуг ажил чүве.

Орус омактыг чурттакчыларның үлегер-чижээ-биле хоорайың ортузунга кончуг чараш дыштанылга сесерлиин чадаанажылар демнии-биле тарып, өстүрүп алганнар. Дыштаныр хүннерде, кежээлерде аныяктарның хөглөп, танцылаар шөлү ол паркка турган. Ону көрүп, киржип чораан кижилер болгаш, сеткилим өөрүп, сактып олур мен....

1962 чылда Кызылдың 2 дугаар школазының бирги 11 клазын база бүдүрүлгө фабриказынга практикамы чедииш-кинниг доозуп алгаш, 3-кү разрядтың чазаныкчызы деп шынзылганы холга алдым. Ынчан мээң эштерим, Чадаана школазының 11-ги классчылары, "калбак мергежилдин машинакчы-тракторизи" деп кончуг чугула мергежил-биле доостулар...

ХООРАЙНЫҢ ӨЗҮЛДӨЗИНГЕ КИРЖИЛГЕМ

Школаны дооскаш, дораана Чадаананың бүдүрүлгө комбинатында чазаныкчылап ажилдап эгеледим. Ооң директору, Цвелев деп кончуг кижизиг удуртукчу, мээң шынзылгамны көргөш: "Аныяк специалист бир дугаар ажилга тургустунуп келген-дир оо!" — деп, өөрүшкүлүү-биле ажилга хүлээп алды. Ол үеде кижилерни ажилга дораан-

на деткимчелиг хүлээп алып, магалыг-ла үе турган. Ажил кылыксава, оон дескелээр кижилерни сойгалап тып-каш, оларны күш-ажылга хүндүткел черлеринге 2—3 ай өөредип-кижизидип чорудуп-даа турган чүве.

Бүдүрүлгө комбинатында ынчан тергийн шевер чазаныкчылар ажилдап турдулар: Тюлюш Доктугу, Монгуш Биченек, Каң-оол, Калдар-оол Күжүгет алышкылар, Монгуш Аранчула, мастер-токарь Бондаренко, Волков, үнү чок Сергеев дээш оон-даа өскелер. Янзы-бүрү аьш-чем, идик-хеп шкафтары, стол, сандай, кресло, диван дээш улус-чонувуска хереглеттинип турган чүүлдерни кылып турдуvus. Ачам база кончуг шевер кижиле болгай, ооң чанынга өскөш, арга-дуржулганы өөренип ап чораан кижиле болгаш, удаваанда хоочун мастерлерге мактадып, мурнакчылар санынче кире бердим. Шеверлекчи мастерлер Литвадан келген өг-бүлө турган чүве. Оларның шеверлекчи мергежилин база өөренип ап турдум. Белоруссияга бир, Литвага ийи чыл шериг хүлээлгемни кончуг эки күүсеткеш, ажилдап эгелзэн комбинатымга аалдап келдим. Литвага өөренип алганым: "Лабас денас! Кейн сякаси?" ("Добрый день! Как ваши дела?") — дээримге, литов малярлар дыка өөрүп хүлээп алдылар, сеткип хандыр хөөрөштүвис. Ынчан мен ажилдап турумда, Наксыл Виктор база комбинатка ажилдап чедип келген кижиле чүве. Ам Виктор Оюнович Тыва Республиканың улустуң артисти-ле болгай. А Юрий Прокопенко деп кады ажилдап турганым мээң үежим — Каа-Хемниң хөмүрдаш уургайында экскаватор башкарыкчызы...

Үлетпүр комбинатының чанынга турган Чадаананың арга-арыг ажил-агыыңга база ажилдап кирдим. Соңга рамалары, эжиктер, оларның блоктары, чиңге шала манзаларын бүдүрүп үндүрүп турдуvus. Пилорама дүн-хүн чокка янзы-бүрү манзаларны дилип турган. Район девискээринге тудуг, септелге ажилы делгем болгаш шалыпкын чоруп турганы-биле, бистиң бүдүргөн продукциявысты янзы-бүрү организациялар, чон-даа дораан арыдыптар. Чамдык чагыглары үезинде белеткеп четтикпейн-даа турдуvus ийин. Арга-арыг ажил-агыының директорунга ынчан Виктор Бычков деп аныяк арга-арыг инженер кижиле турган. Үлегерлиг удуртукчу апаргаш, районнуң күүсекчи комитетиниң оралак-

/ Автор Б. Ховалыг 1963 чылда эштери-биле сесерликте.

чы даргазынга чедир депшзэн кижиле. Сөөлзүредир Саяногорскуже өг-бүлөзи-биле көшкөш, аңаа база арга-арыг ажил-агыың директорлап турган. Амгы үеде Виктор Петрович Саяногорскунуң хүндүлүг чурттакчызы, шыдал-быралыг чурттап чоруур.

Арга-арыг ажил-агыының соонда улуг сонургал-биле ажилдап кирген черим — Чадаананың 463 дугаарлыг көжүп чоруур механизаттатынган колонназы (ПМК). Ол "Тыва тудуг трезиниң" бир мурнакчы, шылгараңгай бүдүрүлгөзи турган. Бызаңчылар-бетонщиктер, дашчылар, чазаныкчылар, шеверлекчилер, каңнакчы-сантехниктер дээш шупту 15 ажыг бригадалар ажилдап турдуvus. Мен ажилдап киреримде, В. Островидов деп улуг ат-алдарлыг кижиле Чадаананың 463 дугаарлыг көжүп чоруур механизаттынган колонназын удуртуп турду. Кажан ол дарга озал-ондакка таварышкаш, чок болган соонда, тудуг инженери Владимир Иванович Каң-оол удуртулганы хүлээп алды. Улуг инженери — Н.И. Носов, кадрлар начальниги — Чылбак-оол Салчакович Сендажи, тудуг мастерлери — Хеве-роол Ховалыг, И.В. Михайлов, Кожуунмай Монгуш, Аракчаа Ооржак, А. Путинцев, В.Н. Путинцева дээш өске-даа

арга-дуржулгалыг инженер-техниктер турдулар. Ол бүгү бригадаларның аразында көскү черни ээлеп, бот-орулга-чарылга-биле ажилдап турган бригада бистиң бригада турган.

Ийи аал чурттаар бажыңны таваандан эгелээш, крышазыңга чедир тудуп үндүргөш, иштики-даштыкы ажилдарын дооскаш, бажыңның дүлгүүрүн чурттаар ээзинге хүлээдиринге бир ай-даа четпес үе негетинер турган үе-ле болгай. Чуртталга бажыңнарындан аңгыда, ПМК-ның баазазындан эгелээш, хоорайың хеп чуур черлиг чунар-бажыңын, үш каът кожууннуң чагырга чериниң өргээзин, хоорайың Мерген-Херел аттыг культура төвүн дээш өске-даа тудугларны демниг кылчып турдуvus ийин. Ооң кадында Алдан-Маадырга школа тудуу, Өвүрге чуртталга бажыңнары, клуб дээш кылбаан чүвевис чок. Мындыг буянын үүлени бүдүрүп чораан эш-өөрлеримни улуг чоргаарал-биле адап каары мээң хүлээлгем: И.Н. Черняков (бригадиривис), Тамир Хайруллин, Николай Петров, чанывыста Алтайдан келген бедик мергежилдиг тудуг-жулар база олардан дудак чок эштерим Чүлдүм-оол

(Уланчызы 9-ку арында).

(Төнчүзү.
Эгези 8-ки арында)

Монгуш, Эрес-оол Ховалыг, Дадар-оол Донгак, Иван Монгуш, А. Мухамедзянов, Анай-оол Монгуш, Дадыл Тюлюш, Иван Шархутинов, Монгуш Дадар-оол, Тюлюш Кара-оол адашкылар болгаш соңгу чүктен келген ийи тудугжу, мастерлер. Бригада-выс кончуг-ла эп-найыралдыг турган. Колдуу-ла "Тыва тудуг трезиниң" шылгараңгай тудугжулары болуп, "Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары" деп херек демдектери-биле шаңнадып турдуvus. Ол үеде күш-ажылдың кижилерин дыка-ла үнелээр турган.

ПМК-ның тудуг бригадирлери: Ондар Мижит-Доржу, Ховалыг Сүүр-оол суглар Чазактын дээди шаңналы Ленин ордени-биле шаңнадып, тыва тудуг трезинге алдаржып, үлегерлиг мурнакчылар турган үези чүве.

"ПМК-463 буянның организацияның "алдын" холдуг бүгү ажылчыннарынга, силерниң күжүңер-биле тутунган бажыңнарда чурттап чор бис ийин, силерге улуу-биле четтирдивис!" – деп, чурттакчыларның өөрүшкүзүн, күш-ажылдың хоочуну, Чадаана хоорайның хүндүлүг чурттакчызы Ооржак Санчыевич Дииспей бодунуң үезинде "Чаа орук" солунунга чырыткан кижиги. Шын-на болгай – эки ажил, эки кижилер кажан-даа хүндүткелдиг...

ЧАДААНАВЫСТЫҢ САЙЗЫРАЛЫНГА ДУЗАМ

Кажан ССРЭ буурап дүшкен соонда, Россияга кандыг сандараашкын болганын көргөн-даа, билир-даа

болгай бис. Чадаананың бүдүрүлгелери ээн кагдынып, үптеттинип, тонаттынып, ПМК, Автобаза, АТБ деп күчүлүг организациялар дүшкүлзэннер. Хоорайның адаанда эмнелге дужунга, ортузунга (автобаза шөлүңге), үстүңге (электростанция, 2 каът чуртталга бажыңнарының чанынга) боксак овааланып, хоорайның шырайын баксырадып турду. Ол боктан саспак кузовтук, чаңгыс молдурга тракторлук хоорай чагыргазы канчап-даа адырлып алыр арга чогуң эскерген мен. Ол үеде ТР-ниң Чазааның Аппарадынга ажилдай бергеш, Чадаанавысты берге байдалдан уштур, ооң сайзыралынче сагыш сала бердим. Бир дугаарында, бүгү бокту чок кылыры-биле Чазак деңнелинге дугуржуп тургаш, Ак-Довурактың күчүлүг тускай техниказын хөлезилеп алгаш, 2003 чылдың чайынында хоорайывысты тас кылдыр аштаттырар аргалыг болдум. Ол ашталгага 800 муң рубльди Тыва Республиканың Чазаа үндүрүп берип, кончуг-ла улуг дузаны чедирген чүве.

Ынчан чаа тудуглар кылып дээрге, акша-мөңгүн чедишпес чүве-ле болгай. Ынчангаш хоорайны эки билир кижиги болгаш, октаттыңан, кагдыңан улуг-биче объектилерниң даңзызын тургузуп алгаш, оларны септеп-селип, чаарташ, ажыглалче кирип, хоорайның чударгайын чайлаткан болза деп арга-сүмемни Чазакче киридим. Чазак Баштыңы Шериг-оол Дизижинович Ооржак мээң саналымны чөптүгүнүп, хүлээп алгаш, янзы-бүрү яамыларга, удуртулгаларга даңзыда

көрдүңген объектилерни барып, шинчилеп көргөш, бир ай иштинде санал-оналын кириерин дааскан кижиги. Түннелинде, 2003 чылдың июнь 4-те, ТР-ниң Чазаа Чадаана хоорайже үнүүшкүн кылып, улуг хурал эрттиргеш, "Чадаана хоорайның 2003–2005 чылдарда социал-экономика хөгжүлдэзи" деп 353 дугаарлыг доктаалды хүлээп алган. Ынчан Ленин кудумчузунуң 47 дугаарлыг бажыңыга Сергей Шойгунуң музейин тургускан болза дээн мээң саналым хуралдың хүн айтырыглары хөй болганындан көрдүңмейн барган чүве. Кызылга келгеш, Сергей Шойгунуң акызы Калинин-оол Серээвичиге ужурашкаш, музей дугайында саналымны дыңнадырымга, "дириг кижини ынчап тургаш канчаар сен ону" – дээш база деткевейн барган кижиги. Ынчангаш ол санал ынчан ажык хевээр арткан чүве.

Үстүнде адааным доктаалдың ачызы-биле Даа кожуунуң 240-ги юбилейлиг чылында (2005 чылдың сентябрь 23–24-те) байырлыг байдалга 75 оруннуг хоочуннар интернадын, 800 ажыг өөреникчилерни өөредир 4 дугаар школаның комплекзин, "Өг" деп унитарлыг күрүне бүдүрүлгезин, чаа стадион тудуунуң эгезин, дээш оон-даа өске херек объектилерни ажыглалче кириген чүве.

Ынчан кожуун даргазы Никита Куулар бо бүгү объектилерни үе-чадазында ажыглалга кириеринге бодунуң удуртукчу негелде-туружун, ат-алдарын көргүстү. Кажан республиканың Чазак

Аппарадының даргазын томуйлаар айтырыг тургустунуп кээрге, ынаар кордакчыларның аразынче ону база сүмелеп кириген мен. Ооң девии-биле Никита Хокпалдаевич Чазак Аппарадынга-даа, өөредилге сайыдының оралакчызы-даа болуп депшилгелиг ажилдап чораан кижиги.

Ол болган улуг хуралга Чадаанага кожуунуң төп эмнелгезиниң тудуун, хоорай чагыргазының өргээзин, ажы-төлге чаа ясли-сад тудугларын кылырын база каксы чугаалажып турган. Ынчалза-даа кыска хуусаа дургузунда ол хире хөй объектилерни ажыглалга кириптери херек кырында болдунмазы-биле, чоокку келир үеде шиитпирлээрин хуралдың киржикчилери сүмелешкеннер.

Үениң аайы-биле, үстүкү яамыларның удуртукчуларының солужулгазы болгаш хоорай чагыргазының кошкак ажылының түңнелинде, ук доктаал чедир күүсеттинмейн барган. Ынчалза-даа Байбек Надажапович Монгуштан эгелээш, кожуун, хоорай удуртукчуларының ачызында Чадаана хоорайывысты улаштыр чаартып, чаагайжыдып турар ажилдар каракка көскү. Мээң ажилдап, тургусчуп турганым 463 дугаарлыг көжүп чоруур механизастаттыңан колоннаның баазазынга көрүштүг спорт төвү, уруглар сады дээш өске-даа черлерде чонга ажыктыг объектилерге чаартылганы кылгаш, ажыглалче кирип, кудумчуларның арыг-сили, чаа асфальт-биле шыптынып турары болгаш автовокзал дээш өске-даа чаартылгалар өөрүнчүг.

ТҮҢНЭЛ КҮЗЕЛИМ

Ам мурнувуста эмнелгениң чаа тудуу, шилииттинген онза төлевилел-биле чаа школа тудуу база эгелей берген. "Тос кожуунуң төвү" деп төлевилелдин тиилелгези-биле хоорай сесерлииниң бүгү девискээрин 2024–2025 чылдарда чаагайжыдылгасы дээш өске-даа ажилдар кожуун-хоорай чагыргаларының демниг удуртулганын херечилеп турар-дыр. Бо бүгүни шиитпирлеп, ажыглалче кириери бурунгаар көрүштүг, дем-сорукуг кадрлардан кончуг хамааржыр. Тывавыстың төөгүлүг бир хоорайының омур-хевирин утка-шынарлыг кылдыр тургузуп алырынга ажил-ишчи чадаанажыларның идепкейлиг киржилгезинге бүзүрелим улуг.

Эң-не хөй, идепкейлиг чурттакчылыг Даа кожуунуvus Тыва деп тускай республиканы тургузарынга улуг рольду ойнаанын билир болгаш чоргаарланыр-ла болгай бис. Ынчангаш ооң төвү Чадаана хоорайывыс улам сайзырап, үлегерлиг чаагайжиткан, бедик культуралыг, сайзыралдыг, барыксанчыг, көрүксенчиг, чурттаксанчыг хоорай болурун кым күзевес боор. Ындыг болур-даа ужурулуг.

Кожуунуң, хоорайның удуртукчуларынга, хүндүткелдиг чаңгыс чер чуртугларым чадаанажыларга демниг, деткимчелиг ажил-ишти күзедим!

/ Бавуу ХОВАЛЫГ,
күш-ажылдың хоочуну.

| МЕДЭЭЛЕР |

«Чакпыыл арага» деп профилактика акциязы

Чакпыыл арага-дары садыглаашкынын кезе шавары-биле, декабрь 4–10 хүннеринде Тывага «Чакпыыл арага» деп профилактика акциязы болуп эртер.

Мооң мурнунда бадылаттыңан даңзыга чөрүштүр арага-дары кылыгларын хоойлудурум сагыбайн садып-сайгарып турар черлерни, республиканың чер-черлерде чагырга

черлериниң девискээрлеринге хыналдаларны чорудар.

Оон аңгыда, Тываның өөредилге черлеринге араганың, таакпының, наркотиктерниң хоразының дугайында лекцияларны номчуп, амыдыралдың кадык омур-хевирин суртаалдаар.

Чакпыыл арага-дары кири сөөртүлгезин кезе шавары-биле, Барыын-Хемчик кожуунуң «Ак», Чөөн-Хемчиктин «Чадаана», Чаа-Хөлдүн «Ак-Туруг», Тес-Хем кожуунуң «Самагалдай» деп корум-чурум тудар черлеринге улусчу дружиналар-биле кады дежурныйлаашкынын күштелдирер.

Автобустардан дүжүрери хоруглуг

Чолаачылар болгаш кондукторлар улуг улустун эдертилгези чокка чоруур 16 хар четпээн уругларны аргыжылга транспортундан күш-биле дүжүрерин хоруп турар хоойлу 2021 чылдың март 7-ден эгелеп күштүг болуп кирген. Федералдыг хоойлунуң хажыдылгасы багай түңнелдиг болуп дооступ, буруулуг кижилерни кеземчеге онаап болур дээрзин мэрияның удуртулгасы сагындырып турар. Соок дүшкен үелерде уругларны кудумчуга чааскаандырзын каары оларның амы-тынынга болгаш кадыкшылынга айыылдыг.

Күрүне Думазының албан ёзузунуң сайтызында айтып турары-биле алырга, ындыг аажылал дээш чолаачыга беш муң рубльдин

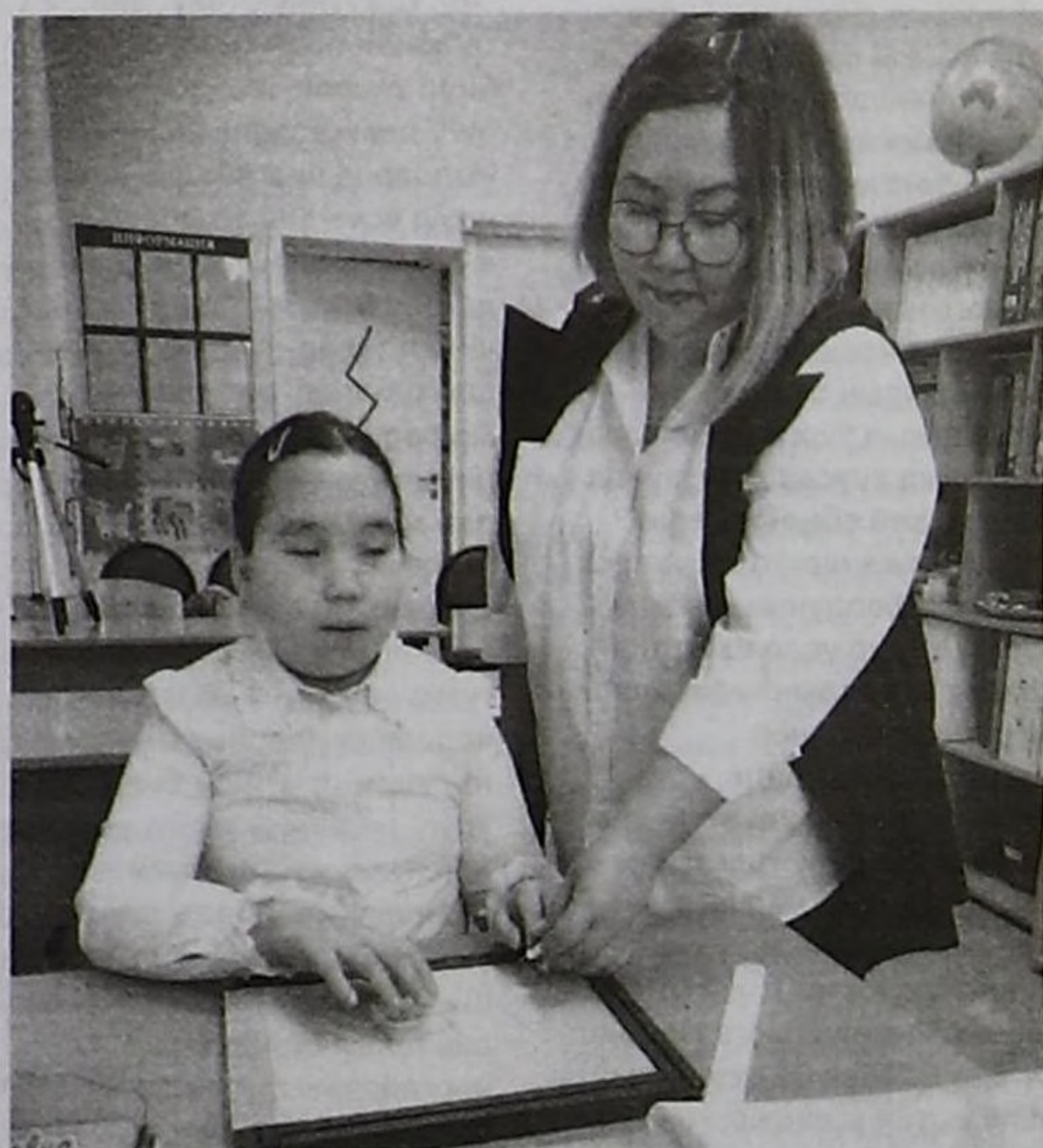
торгаалы көрдүңген. Албан-дужаал эдилзэннерге, өскээр чугаалаарга, кондукторларга азы контролерларга — 20 муңдан 30 муң рубль чедир. Ынчалзажок уругну улуг кижиги эдертип алган чоруур болгаш аргыжылга өртзөн төлевес чүве болза, чоокку доктаамга оларны демей-ле дүжүрер.

Ындыг чергелиг таварылгаларга душкан болза, автобустуң дугаарын сактып алгаш, Ленин кудумчузу, 32 дугаарлыг бажың, каб. 105, тел. 3-31-06 адресче билдиришкенден бижип каарын Кызыл хоорайның мэриязы сүмелеп турар. Бо чүүл моон соңгаар ындыг таварылгаларны болдурбазынга дузалаар. Оон аңгыда, назы четпээннер демей-ле аргыжылга өртзөн төлээр ужурулуг дээрзин мэрия сагындырып турар.

/ А. ХЕРТЕК белеткээн.

Тифлопедагог — ховар мергежил

/ С. Дондуп.

Сайлык Дондуп Сукпак школазын доозуп тура, эмчи академиязынче киреринге белеткенип турган. Ооң күзели — эмчи болуру. Ынчалзак кирериниң шенелде шылгалдазын шыдавайн баргаш, чылды халас эрттирбези-биле А.И. Герцен аттыг педагогика университетинче документилен дужаап каан. Ол университетче шылгалданы эрткеш, аңаа өөрениринден ойталаан бир уругнуң орнунга Сайлык Дондупту кирипкен. Ынчан ол өөренир мергежили тифлопедагогика дээрзин билген. Ол чүү деп мергежил, ындыг кижжи каяа, канчаар ажилдаар дээрзин Сайлык-даа, ада-иези-даа билбээннер. Чанып келгеш, ол чүү уткалыг сөс дээрзин тайылбырлыг словарьдан номчуп көөргө, багай көөр болгаш шуут көрбес кижилер-биле ажилдаар мергежил болган.

Ол аңаа ындыг-ла улуг ундараваан, чүге дизе аңаа 2 чыл өөренир хуусаалыг болганы-биле, халас чыл эрттирбезин бодап, эмчи болур изиг күзелин демей-ле чедип алыр бодалдыг турган. Бир чыл өөренген соонда, авазы уруун эрге-хоойлу (юрист) факультетинче шилчидерин сүмелээр. Сайлык ынавайн барган. Чүге дизе өөренип турганы тифлопедагогика уругнуң сонургалын оттурупкан.

Чалыы назынның хөглүг студент чылдары кайгамчык. Революцияның кавайы болур Ленинград, амгы Санкт-Петербург хоорайга Сайлык өөренип, хоорайның онзагай чараш архитектурлуг каасталгаларын чарашсынып, магадап, ындыг чараш улуг

хоорайга өөренир аас-кежиктиг болганынга өөрүп турган. Аңаа хей эш-өөрнү база тыпкан болгаш ам бо хүннерде ол эш-өөрү-биле эдержип чоруурунга чоргаарланып чоруур.

Ооң эмчи болур күзели бүтпезе-даа, тифлопедагогтун мергежили ооң амыдыралына өскерилгелерни болдуруп, өөренип алганы бо мергежили кижилерге кончуг чугула херек, ховар мергежил дээрзин медресе билген.

Сайлык Олгоговнаның чылдан чылче арга-дуржулгазы улам бедип, амыдыралче көрүжү болгаш туружу өскерилгенин чугаалаар апаар.

2007 чылда ол университетти дооскаш, Кызылдың 4 дугаар школазынга көөрү кошкак уруглар-биле 2015 чылга чедир ажилдаан. Улаштыр Республиканың уруглар бажыңына болгаш Чербининг школа-интернадынга дефектолог башкы болуп, 2019 чылда Кызылдың 17 дугаар школазынга тифлопедагогтун кабинетин айткан.

"Тифлопедагогика" грек сөстен укталган (τιφλός «согур» + педагогика) — карак шоозунуң үрелиишкининден ооң согурарарына чедир кижилерниң кижизидилгезин болгаш өөредилгезин өөренир эртем болур.

Сайлык Дондуп амгы үеде Кызылдың 17 дугаар ортумак школазында ховар мергежилдиг башкы. Ол ниити сайзыралының озалындан кадының байдалы кызыгаарлыг уруглар-биле ажилдап чоруур тифлопедагог. Башкының ук ажилга арга-мергежили бедип, ажилына сонургалы улгаткан.

Башкыны кол ажилы-биле чергелештир 2013 чылдан

тура Тываның күрүне университетинге тифлопедагогика талазы-биле лекциялар номчуурунче чалаан. Ол ажилды бо хүннерге чедир уламчылап чоруур. Ында шуут көрбес болгаш кошкак көөр уругларны Брайляның системазынга номчудуп, бижидип өөредиринге келир үениң дефектолог башкыларын белеткеп турар.

Сайлык Олгоговна-биле чугаалажып олур, амгы үеде бистиң Тывада шуут көрбес болгаш багай көөр уругларга аңгы школа-интернаттын чогу, кадының байдалы кошкак ажы-төлдүг өг-бүлелер уруг-дарыы-биле республикадан дашкаар чоруп, улуг бергедээшкннерге таваржып турарын билдим. Келир үеде Тыва Чазак кадының байдалы кызыгаарлыг уругларже кичээнгеи угландырып, бо байдалды черле өөренип көөр боор дээн идегелин башкы чугаалап олурду.

Кадының байдалы кошкак уругларлыг ада-иелер-биле ажыл кол болгаш аңгы тема болур. Шак ындыг уругларлыг өг-бүлелерге сагыш-сеткилдин аарышкызындан аңгыда, материалдыг тала-биле бергедээшкннер база бар дээрзин айтыса эки. Башкы бо талазы-биле ада-иелерниң организациязын тургузар эгелээшкнни кылып, ону ада-иелер-биле сүмележип турарын чугаалады. Ол дээрже ие-чашка улуг сагыш човаашкынның илерели деп билзе чогуур. Бо чылдың октябрь 4-те бо бөлүк тускай бүрүткелди эртип, "Тускай көрүш" деп херечилел бижикти алганын айтып каайн. Ында кылыр ажилдар хей, ону боттандыраарына янзы-бүрү албан черлери-биле кады ажилдажылганын планнары, сорулгалары кирип турар.

Кадының байдалы кызыгаарлыг уруглар-биле ажилдап тура, кижиниң бо оран-делегейже көрүжү өскерлип, бүгү-ле материалдыг чүүлдер кол эвес апаарын, маңаа эң-не кол чүүл — ынакшыл, кээргээчел сеткил болгаш кижизиг, шыдамык чорук чугула дээрзин дорт чугаалазымза, чөпшээрери боор силер.

Маңаа бо талазы-биле планнар, төлөвилелдер, Тывага тифлопедагогиканы сайзырадыры чугула, кожууннарда ада-иелерни деткири, оларга боттут дузаны чедирери дээш оон-даа ыңай социал айтырылгалыг чугааны кылып, уламчылап болур.

/ Раиса ОНДАР,
РФ-тиң Улус өөредилгезиниң тергигини, ТР-ниң өөредилгезиниң алдарлыг башкызы, РФ-тиң Журналистер болгаш Тываның чогаалчылар эвилелдериниң кежигүнү.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Дөгээ кырында Будда

1991 чылда, ССРЭ буступ дүшкенде, Тывага сарыг шажынның хөгжүлдөзү калбаа-биле негтереп эгелзэн. Ылангыя, 1992 чылда бистиң республикага Ыдыктыг XIV Далай-Лама Башкының моорлап чорааны-биле сарыг шажынның бурунгу төөгүзү, ооң философиязы совет эрге-чагырга, политиктиг репрессиялар үезинде чүдүлгезин кагган тыва чоннуң шажынга сонургалын катап оттурган.

Бо удаада силерниң кичээнгеиңерге Кызыл чоогунда Дөгээ дааның кырында чоокта чаа тургустунган Будда Шакьямуниң тураскаалын каксы бижир бодадым.

Чөөн чүктүң сарыг шажын чүдүлгелиг чурттарына беш чаяалганы алган Ыдыктыг Будда Бурганның тураскаалын тудуп тургузары улуг харысалга-дыр. Чижээлээрге, Дөгээ кырында Будданың арын-шырайында езулуг шын, чырык көрүжү чок. Будданы

шуткуп кылган скульпторлар ниити дүрүмге чагыртпаан. Ол ышкаш скульпторларның кылган ажилын хүлээп алган тускай комиссия, Тываның Камбы-ламазы, хүрээ-хииттин лама башкылары аңаа тоомча чок чоруун көргүскеннер.

Ынчалза-даа Будда Бурганның тураскаалын Кызылдың чанынга тудуп тургускан, ону акшаландырып, дузалаан кижилерниң ачы-буяны-биле чер кырында амылыг амытаннар хилинчек-човулаңдан адырлып, аас-кежиин тывар болзунам! ОМ МАНИ ПАДМЕ ХУМ!

/ Шулуу КАРА-САЛ,
Кызыл хоорай.

Бергелерге торулбаан шүлүкчү

Кижилерниң аразында кандыг улус чок дээр ону. Амыдырал-чуртталгазының иштинде кижжи хөөкүй кандыг салым көрбес дээрл.

Ада-ие ажы-төлүн чырык өртемчейге бодарадып, эртем-билигге чедирип, ажил-ишче углап, өглөп-баштап чоруурлар болгай. Ынчалза-даа кандыг-бир кижиниң буруузу-биле чамдык улустун ажы-төлү каржы-дошкун салым-чолду эдилеп чоруурлары база бар. Бир эвес буруулугларның хайы эвес болза, дошкун салым-чолду эдилеп чоруурларның аразында та кандыг салым-чаяанның, эртем-билигиге, Тывавыстың алдарлыг кижилери-даа турар чадавас турган боор. Ындыг кижилерниң аразында Таңды кожуунуң Арыг-Бажы суурда чурттап чоруур Алик Александрович Аракчаа хамааржыр. Алик Александрович 1988 чылда Арыг-Бажы суурга төрүттүнген. 9 классты дооскаш, Балгазынның көдээ айл-агыг техникумунга өөренип турда, 2006 чылда шеригже кыйгырткан. Уссурийск хоорайга шериг хүлээлгезин 3 чыл эрттирген. Шеригден халашкан соонда, Кызыл хоорайга өг-бүлө тудуп, чурттай бергеш, үш оолдун адазы болган. «Восток» орук черинге трактор мунуп ажилдап турган.

2014 чылда озал-ондакка таварышкаш, улуг кемдээшкн алган. Бир дугаар бөлүктүн инвалиди-даа болза, Алик муңгаралдарга алыспайн, чогаал ажилына кирген. Ол шүлүк бижиринге салымныг болган. Ооң шүлүктери ада-иезинге, огулунга, төрзөн сууру Арыг-Бажынга, эш-өөрүнге,

чаңгыс классчыларынга, аныяктарга дээш 20 хире шүлүктөрни чогааткан: «Ава кижжи», «Ачам чагыы», «Оглумга», «Арыг-Бажы», «Ажылчын суур Арыг-Бажы», «Шарбанайым», «Кудумчувус, Лесна-явыс», «Эжимге», «Ховар сеткилдиг кыс», «Сени дээштиң», «Карак чажы», «Бурганым», «Сактышкыннар», «Чодураа», «Чаңгыс классчыларымга», «Кадыр шиштиг даг», «Миша одаа», «Чылгычылаан үелерим», «Кижжи бол», «Эртенги хүнүң бода».

Алик Александрович тускай чогаал эртеми чок-даа болза, шүлүк чогаадырына салымныг болганын ооң шүлүктери бадыткап турар. Чер-чуртун, чонун алган-мактаан шүлүктери ооң кызымаккай туруштуун көргүзүп турар-дыр. Эр хей, Алик! Чогаадыкчы ажилыңга чедиишкннерни күзевиишан, «Таңды-Уула» чечен чогаал каттыжышкынының кежигүнү ооң шүлүктөрүн чоңга таныштырары-биле ном кылдыр үндүрер бис.

/ Сергей ОЮН,
«Таңды-Уула» чечен чогаал каттыжышкынының кежигүнү.

АЛДЫН, МӨҢГҮН САДЫП АЛЫР МЕН.
ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРНЫ
ДҮРГЕНИ-БИЛЕ СЕПТЕП КЫЛЫП ТУРАР.
МӨҢГҮН ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРЖЕ
35% ЧИИГЕЛДЕЛИГ.
ЮВЕЛИРЛИГ САЛОН
"ЗОЛОТАЯ ЦЕПЬ"

ИП Шпак Е.А.
ОГРНИП 317171900013031

РЕКЛАМА 12+

АДРЕЗИ:
КОЧЕТОВ КУДУМЧУЗУ, 49
2 ДУГААР КАҢТ.
8-923-338-9188

ТЕЛЕФОН ДЛЯ ЗАКАЗА:
8(394-22)3-33-22

г. Кызыл, ул. Красноармейская, 100, каб. 309.

**ВЫДЕЛИ
СЕБЯ ИЗ
ТОЛПЫ!**

НАВЕДИТЕ КАМЕРУ:

**ПЕЧАТЬ НА
ОДЕЖДЕ**

2500 Р
ХУДИ
599 Р
ФУТБОЛКА
+ печать

**ЛЮБЫЕ
ЦВЕТА**

РЕКЛАМА 12+

Утерянный аттестат о полном среднем образовании, выданный от 17.06.2016 г. МБОУ СОШ с. Суг-Бажы Каа-Хемского района на имя Кара-Сал Сайзааны Хеймер-ооловны, считать недействительным.

Утерянный аттестат об основном общем образовании 01704000003875, выданный от 23. 06. 2014 года МБОУ КЦО «Аныяк» на имя Тоюн-оол Шенне Тимуровны, считать недействительным.

ИЗВЕЩЕНИЯ

В администрацию муниципального района Тере-Хольского кожууна Республики Тыва поступило заявление от гр. Российской Федерации Хертек Баазан Камаевича о предоставлении земельного участка в аренду сроком на 5 лет из категории земель – земли сельскохозяйственного назначения, с видом разрешенного использования – для ведения личного подсобного хозяйства на полевых участках, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Тере-Хольский район, с. Балыктыг, м. Холчуктур, с площадью 25000 кв.м., с кадастровым номером 17:19:2301001:187

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Тере-Хольский район, с. Кунгуртур, ул. Молодежная, д. 1/1 с понедельника по среду с 9:00 до 13:00 часов администрация Тере-Хольского района.

В администрацию муниципального района Тере-Хольского кожууна Республики Тыва поступило заявление от гр. Российской Федерации Хертек Орлан-оол Камаевича о предоставлении земельного участка в аренду сроком на 5 лет из категории земель – земли сельскохозяйственного назначения, с видом разрешенного использования – для ведения личного подсобного хозяйства на полевых участках, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Тере-Хольский район, с. Балыктыг, м. Кыстыг-Ой, с площадью 25000 кв.м., с кадастровым номером 17:19:2204018:112.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Тере-Хольский район, с. Кунгуртур, ул. Молодежная, д. 1/1 с понедельника по среду с 9:00 до 13:00 часов администрация Тере-Хольского района.

Акция «Поздравь свою маму!»

26 ноября в России отмечают День матери.

с 13 ноября по 13 декабря 2023 г.

предлагаем всем

поздравить своих мам с праздником

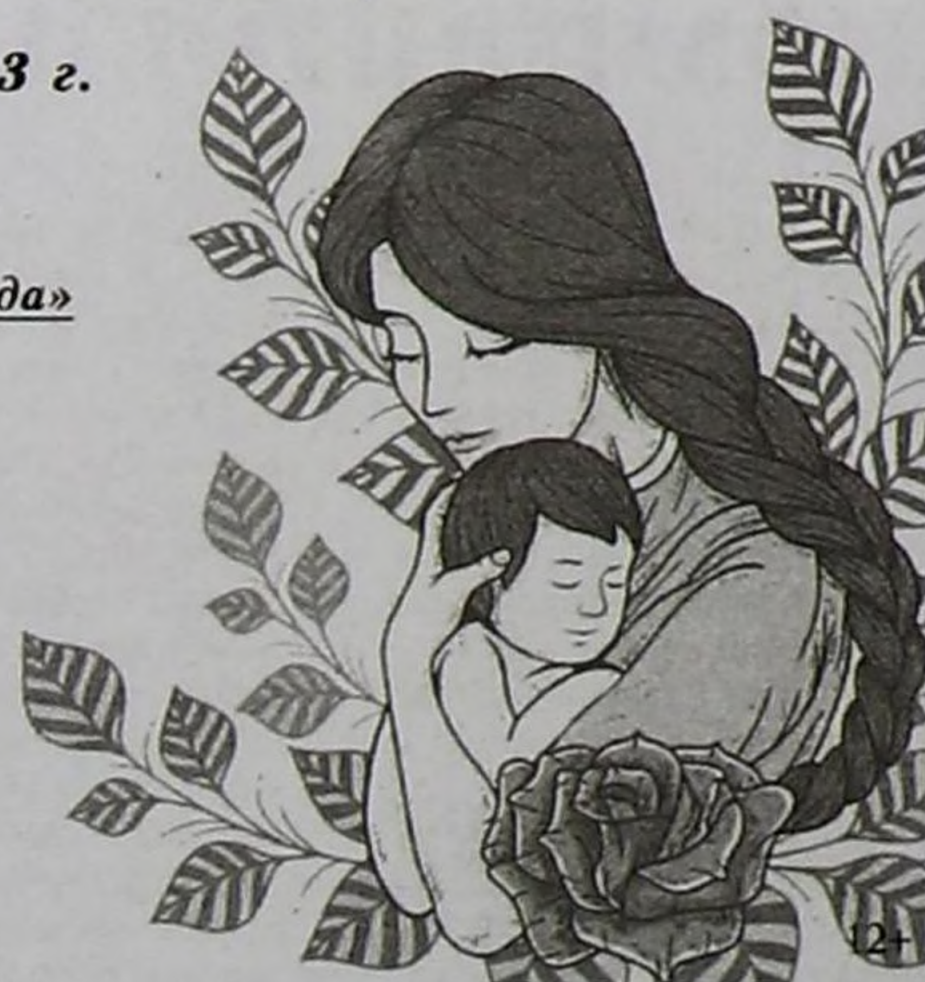
в газетах «Шын» и «Тувинская правда»

всего 1500 рублей.

Торопитесь поздравить
самого главного человека в жизни!

Обращаться: г.Кызыл,
ул. Красноармейская, д. 100,
каб. 309. Тел.: 8(39422)2-18-10
8-923-267-0749

реклама ОГРН 1191719000395

ООО "СЗ Энергострой" срочно требуются:

- Машинист тяжёлого гусеничного крана ДЭК-251
- Начальник ПТО, инженер ПТО
- Мастер бетонного завода и арматурного цеха (зарплата высокая)
- Крановщик на XCMG-XCT-25т
- Водитель сидельного тягача
- Разнорабочие
- Столяр-жестянщик
- Мастер-прораб (среднетехническое образование)

Бригады: плотников-бетонщиков, каменщиков, отделочников, штукатуров, маляров.
- Главный бухгалтер, Заместитель главного бухгалтера
- Водитель категории Е, на суперМАЗ для работы по городу.

Обращаться: г. Кызыл, ул. Колхозная 2 а,
тел.: 8-901-677-3504, 8-929-358-1800
WhatsApp

Издательский дом
ТМГ
ТЫВАМЕДИАГРУПП

объявляет

БОЛЬШОЙ РОЗЫГРЫШ ПРИЗОВ! »

Подпишись на газеты:
"Шын" + "Тувинская правда" или "Тыванын аныяктары" + "Сылдысчыгаш"

на первое полугодие 2024 года
с 15 сентября по 20 декабря 2023 года
и прими участие в розыгрыше!

Условия:
1) оформить подписку в указанные газеты в любом почтовом отделении филиала ФГУП "Почта России" или на сайте podpiska.pochta.ru
2) прислать копию квитанции на эл.адрес: tuvamedia@bk.ru или 8-923-267-0749.
3) зарегистрироваться по номеру тел.: 8(39422)2-18-10.

главный приз-
СТИРАЛЬНАЯ
МАШИНА!

а также:

- термопот чайник,
- микроволновая печь,
- блендер погружной,
- блендер стационарный,
- электрочайники,
- сертификаты на музыкальное поздравление "От всей души" (телеканал Тува 24),
- сертификаты на сувенирную продукцию,
- сертификаты на подписку в газеты и журналы.

Подробности розыгрыша, количество призов и порядок проведения можно узнать по адресу: г.Кызыл, ул.Красноармейская, 100, каб.309
Тел.: 8(39422)2-18-10, 3-33-22, 8-923-267-0749
ГАУ РТ "ИД "ТываМедиаГрупп"
ИНН 1701062430

Реклама 12+

Чиполлинонун хөглүг компаниязы тиилээн

Декабрь 4-те Тываның Национал ойнаар-кыстар театрынга “Хуулгаазын көрүш” деп бир дугаар республика чергелиг социал театрларның фестивал-мөөрейи болуп эрткен. Аңаа 9 уруглар коллективи болгаш кожуннарда кедээ Культура бажыңының чанында тургустунган уруглар театрлары киришкен.

Ниитизи-биле театр уран чүүлүгнө со-нуургалдыг 111 киржикчинин 49-у социал категорияга хамааржыр уруглар. Ол дээрже хей ачы-төлдүг, амыдыралының байдалы чегей өг-бүлелерден болгаш аңгы-аңгы профилактиктиг субъектилериниң учедунда турар уруглар болуп турар. Бир дугаар эрттирип турар фестивалдың кол-ла сорулгазы — ниити билигнин өөредилге черлеринге школа театрларын тургузуп, сайзырадыры, ынаар социал категорияның уругларын хаара тудары, оларны шак мындыг хемчеглерге кириш-тирери болуп турар. Социал театрлар фестивалының кол тургузукчузу ТР-ниң Культура яамызы, а Республиканың улусчу чогаадылга төвү органи-зациялары болган.

Чөөн-Хемчик, Чаа-Хөл, Сүт-Хөл, Өвүр, Каа-Хем, Чеди-Хөл, Мөңгүн-Тайга кожуннарның бичии артистери “Чырыткы”, “Күскелерниң шинчилели” “Хек куш”, “Балыкчы Багай-оол”, “Санап бил-лир Чуларак”, “Алдын сыын”, “Кызыл бөртчүгөш”, “Чипол-лино и веселая компания”, “Лоскутки Вселенной”, “Суд над браконьером”, “До свидания, овра!” деп ажилдарын көргүскен. Ыраккы Мөңгүн-Тайгадан Мугур-Аксының 1 дугаар школазының уруглар театры боттарының ажилын онлайн хевирге көргүскен. Тиилекчи коллектив “Артхаустун” кеткен хеви, ойнап турары, шынап-ла, өскелерден ылгалдыг болган. Коллективтиң удуртукчузу **Марита Борисовна** шиини тургузуп турда, уруглар улуг артистер ышкаш рольдарны хунаажып турганын чугаала-ды:

— Бо шиинде шупту 17 кижир киржип турар: 10 оол, 7 кыс. Эң бичиизи — 1 класс, эң улуувус 13 харлыг, 6 класс. Бо фестивалга киржири-биле бис 2 ай дургузунда белеткен-двис. Элээн бергедээшкин-нер база турган. Шиини тыва дылга ойнаар дээривиске, тыва дылын уругларывыс эки билбес болган. Ынчангаш

орус дылда ойнап турар.

Бо уругларның хей кезии Хову-Аксының Уругларның уран чүүл школазының “Эдельвейс” деп үлегерлиг коллективинде киржип турар. Олар сценаже черле үнүп турган болгаш, театр уран чүүлүгнө сонуургалдыг болуп турар. Ол-ла уруглар Хову-Аксының школазында бо чылын ажиттыган “Артхаус” уруглар театрыңа база кээп турар. Уругларның сонуургалы улуг деп, бо шиини тургузуп тургаш, эскердим. Оларны эгезинде дириг амытаннар-ны өттүнер дээш өске-даа мергезилгелерни кылдырып тургаш, чоорту рольдарны хуваап, шиини тургузуп эгелээн бис. Уруглар мырыңай рольдарны безин хунаажып, могоаттынчып база турганнар.

Дыка эки фестиваль эгелээн-дир деп, ооң эгелек-чилеринге, тургузукчуларын-га өөрүп, моон-даа соңгаар уруглар аразыңа мындыг хемчеглер уламчылаар болза, ажыктыг деп санаар мен” — деп, коллективтиң удуртукчузу чугаалады.

Эрик Норбу. Фестиваль-мөөрейниң жюри кежигүнү, Россияның театр ажилдак-чыларының эвилелиниң кежигүнү, Өөредилге яамы-зының Национал школа

хөгжүдөр институтунун директорунун оралакчызы:

«Федералдыг өөре-дилгениң чаа күрүне стан-дарттарының негелделери эзугаар ниити билигнин өөредилге черлеринге шко-ла театрларын тургузуп, сайзырадыр ажил бистиң республикада шуудап тура-рын бо фестиваль бадыт-кады. «Хуулгаазын көрүш» деп мөөрейниң тиилекчизи Хову-Аксының «Артхаус» деп школачыларның театры болган. «Чиполлино» деп шии бедик шынарлыг актёржу күүселдези-биле, эп-найырал, демниг чорук дугайында утка-шынары-биле, ыры-хөгжүмнүг болгаш танцы-самныг бүдүжү-биле бирги черге төлөптиг деп жюри кежигүннери чаңгыс-даа чигзиниг чокка түңнедвис. Бо кайгамчык чырык, чылыг сеткилдиг шиинде ойнап турар уруг бүрүзү боттарының маадырларының бо төөгүдө салым-чолун шынын-биле чурттап эртип, омур-хевирниң шугумун билдили-биле хөгжүдүп, сюжеттиң чешти-нишкининге чедир быжыг ойнап дооскан. Хову-Аксының школачылары кандыг-даа театр угланышкынныг тус-кай өөредилге черлериниң сургуулдарындан дудавас-тыр дээрзин демдеглекседим. Келир үениң театр артистери бисте бар деп бүзүрелим улуг. Чаштарны театр деп хуул-гаазын делегейниң чажытта-рынга маадырның омур-хе-вирин канчаар тургузарыңа, ону сценага канчаар ойнап көргүзеринге өөредип чоруур

башкызы Марита Борисовна Иргитке өөрүп четтиргеним-ни илереттим» — деп, ол үнелелди берди.

Түңнелинде, фестивал-дың “Алдын шаңналын” Чеди-Хөл кожунунун Хову-Аксы школазының уруглар театры “Артхаус” чаалап алгаш, тиилекчи болган. Ол уруглар театрынга “Чипол-лино болгаш хөглүг компа-ния” деп Джанни Родариниң тоолунга үндезилээн шиини театрның удуртукчузу Марита Иргит тургускан.

“Мөңгүн шаңналды” Каа-Хем кожунунун Сарыг-Септе «Оле Лукойе» Уругларның үлегерлиг театр коллективи алган. Олар “Лоскутки Все-ленной” деп Рей Бредбериниң чечен чугаазыңа үндезилээн шиини ойнап көргүскен. Тур-гускан режиссеру — Татьяна Лемешонок.

Фестивальдың үшкү чергениң шаңналы, “Хүлер шаңналга” Чаа-Хөл кожун-нун Ак-Туруг суурунда Кедээ культура бажыңының чанында уругларның театр бөлгүмү төлөптиг болган. Оларга Шарль Перронун “Золушка” деп тоолунга үндезилээн шии болгаш Экер-оол Кечил-оолдун “Санап бил-лир Чула-рак” деп чечен чугаазыңа үндезилээн шиини бөлгүмнүн удуртукчузу Римма Ховалыг тургускан.

Бирги фестивальдың арктан киржикчилери тус-тузунда номинация аайы-биле шаңналдарны алганнар.

Фестиваль-мөөрейде уругларның хеп-сыны, ой-нап турары чаптанчыг, ча-раш-даа болза, ылаңгыя кожуннардан келген чамдык коллективтерниң шиини орус дылга көргүзүп турары, ол ышкаш шиинерде уругларның орус аян-биле тывалап тура-ры кулакка аңчыг дыңналып турду. Кожуннардан кээп турар чаштарывыс тыва ды-лынга таптыг чугаалап чадап турда, хоорай уругларының дугайында чугаалаан-даа ажыы чок ышкажыл. Бир-тээ театр уран чүүлүгнө уруглар-ны хаара тудуп эгелээнде, тыва дылывыстың сайзыра-лынга ол улуг рольдуг болу-ру чугула болган болза деп бодал бажымга тырыкыланып артып калды.

/ Карина МОНГУШ.

Чуруктар Буян ООРЖАКТЫҢ
болгаш Республиканың
улусчу чогаадылга төвүндөн
алган.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

“Тыва медиатрупп” ПБ
ТР-ниң КАА

Кол редактор
С.Н. МОНГУШ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүн адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
каб. 2, каб. 206

РЕДАКЦИЯНЫҢ
ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35.
Чарлал килдизи — 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
А.К. Ооржак, А.Ч. Чамзырын —
2-17-94
Корректор: Ч.Н. Мачык,
А.А. Лагбы — 2-17-94
Харылзаа, информация
технологиялары болгаш
массалыг коммуникациялар
адырынга хайгаарал талазы-
биле федералдыг албанның
Енисей эргелели «Шын» солунну
18.10.2022 чылда бүрүткээн.
Бүрүткел дугаары —
ПИ № ТУ 24-01214

Солунну «Тываполиграф» КХН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика,
Кызыл, Щетинкин болгаш
Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материал-
дарның авторларының
бодалдары редакцияның туружу-
биле дүүшпейн барып болур.
Айыттыг саннары болгаш өске-
даа фактылары, дыңнадыглары
дээш авторлар боттары
харыылаар.

Чагыдылга индекс:
хуу кижилерге — П6855,

организацияларга — П6860
Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).

Номерни парлалгаже дужааганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.

Солуннун сайтызы:
shyn.ru
Электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Тираж
2600 кезек

2023 ЧЫЛДА “ШЫН”
СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР —
1282,9 рубль.

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 864 рубль.
Тел.: 8(39422)3-39-45, 2-18-10